СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 1-2

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

Страна

1. *Свет. Георгијевић:* Лингвистика у књижевности 1
2. *Св. Николић:* О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику 9
3. *М. Стевановић:* Род и облици промене сложених скраћеница . . 18
4. *Св. Предић:* О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла 27
5. *М. Павловић:* Значења и варијанте значења придева *ваздушаст* . 35
6. *В. М. Мићовић:* О изразима *мачи гребештаци* и *гребешко гвожђе* у народним песмама 45
7. *Г. Шкриванић:* Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама 52
8. *Милка Ивић:* Енклитички облик личне заменице као знак модалности 61
9. *М. С. Лалевић:* Обрада промене значења речи 65
10. Језичке поуке 75

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига V Нова серија Св. 1—2

ЛИНГВИСТИКА У КЊИЖЕВНОСТИ

Изгледа на први поглед да између књижевности и лингвистике нема везе. Књижевност, као грана уметности, служи својим посебним циљевима, док је лингвистика научна дисциплина, научна као што је ма која егзактна наука. Једно спада у домен „уметности“, а друго у домен „науке“ — тако би се популарно рекло. Заиста, циљеви и намена књижевности нису исти са циљевима и наменом лингвистике. Поред тога, у књижевном делу не развијају се истине на начин како се то врши у науци. Књижевности нису потребни методи документације, која је неопходна у научном испитивању. Ипак, оно што се износи у књижевном делу условно може постати и научна истина, а књижевник је у исто време и научник уколико верније одражава у свом делу запажену стварност и проблеме човекове психе. Зато би се могло рећи, даље, да је књижевност нераздвојива од науке: она је инспирише и, обратно, њу наука инспирише; једна и друга имају културну функцију. У тој је чињеници стварна и делотворна веза књижевности и науке уопште.

Кад је у питању однос књижевности и једне специјалне научне дисциплине као што је лингвистика, онда је потребно рећи да нема ниједне научне дисциплине која би књижевности ближе стајала. Књижевност и лингвистика најуже се баве језиком и писмом и њихов се интерес не исцрпљује управо оним што ови семиолошки знаци крију у себи. „Философија језика и философија уметности једно су

исто“ — вели Б. Кроће у својој *Естетици* (с. 221). За овог филозофа-естетичара естетика није ништа друго већ „наука о изразу“ и „општа лингвистика“. — Међутим, нас овде не интересује расправљање о битним односима ове две „науке о изразу“ и многоструке њихове везе које из тога проистичу, већ желимо да се задржимо свега на једној. Занима нас уколико могу бити лингвистички научни проблеми, предмет, тема, чак и повод за књижевно стварање — нешто у оном смислу и обиму у коме налазимо и лингвистике у радњи Шоове радње *Pygmalion*. Морамо одмах рећи да у великој популарној и лепој књижевности лингвистички проблеми немају нарочито место.

Модерни културни човек има смисла за најразличније проблеме живота и науке у разговору; поред најобичнијих савремених тема о рату и примирју у Кореји, прича се о атомској бомби, о авионима на млазни погон и сл. Људе занима да чују и ближа обавештења о научним достигнућима савремене науке. — Да ли су лингвистичка питања предмет који изазива општије интересовање тако да долази у нашем личном саобраћају као тема за разговор? Из дневног живота можемо се лако уверити да заиста људе интересују лингвистички проблеми, и то у прилично јакој мери. То се интересовање не исцрпљује повременим одговорима на језичка питања као што их читамо у „Политици“, у рубрици „Да ли знате?“, већ се разна језичка питања јављају спонтано, сама од себе у проблему општег споразумевања. Ми немамо свог књижевног језика, као што га имају Немци, Италијани, или Французи, код којих књижевни језик рапидно потискује покрајинске говоре. Данашњи Југословени долазе међусобно у стални додир, па су свесни дијалектних разлика. Наш човек је упућен да стално врши мале језичке анализе, да упоређује свој говор са говором људи с којима долази у додир. Чак и претставници једног истог краја, истог села имају потребу да мисле о говорним разликама својих сабеседника. Језичко је осећање говорних претставника увек живо и будно.

Ако узмемо језик са социјалне стране, наш сеоски и сточарски свет има друкчији речник и изразе, свој свет идеја и појмова, различан од онога света који је у

глави једног грађанина. „Оно“ — вели Р. Ратковић у роману „Невидбог“ за санџачког сељака — „време не мери сатом него конопцима“ простор зато што на сат (уру) није још научио. Кад узмемо социјалне односе с те тачке гледишта, лакше се разумеју два интелектуалца разних језика у Западној Европи него два припадника разних социјалних класа истог народа и језика. — Један савремени социјалистички италијански писац, описујући беду сиромашних сељака Јужне Италије, пита се како може такав сељак да изрази оно што га тишти језиком италијанске културе која није за њ створена. Потрудићемо се да што боље преведемо на језик који смо научили у школама све оно што желимо да сви знају“ — вели И. Силоне у *Fontamari* (с. 10, прев. А. Јуреша).

Ако се забавимо питањем какви се лингвистички проблеми третирају у обичном саобраћају, онда ћемо видети да су они разноврсни: и фонолошки, и облички, и семантички, и синтаксички. Највише, ипак, имају људи интереса за значење речи и израза, речи застарелих и немотивисаних, па се питају о њиховом постанку. С друге стране, народ непрестано ствара нове речи семантишући при том. Сељаци и ђаци „измишљају“ надимке за појединце и за породице у тежњи да „пришију“ неко ново име због тога што је неко изговорио неправилно неки глас или опет због чега другог. Овде треба поменути живу тежњу да се протумаче речи непознатог порекла, па зе зато реч прекраја. Примери такве, редовно нетачне, народне „етимологије“ бројни су у нашем народу.

Као што је природан и јак интерес за језичка питања у самом народу, несумњиво је да ни културнији и школованији слојеви за њима не заостају. То се види и по питањима која често читаоци упућују језичким часописима. Код књижевника интерес за језичка питања је сразмерно много већи и дубљи него код осталих припадника једног друштва. Није потребно нагласити од каквог је значаја за књижевника језик — оруђе њиховог израза. Уосталом, раније, у доба филологије, писана реч је била једини извор за језичка испитивања, а широка питања стила и језика су не-

раздвојно везана уз књижевна дела као уз свој једини извор. Нас, међутим, интересује књижевник као сарадник лингвиста и књижевник као научни лингвистички радник.

У доба продирања реализма на страни и код нас писци су нарочито обратили пажњу на „локалну боју“, наслеђену из романтизма, на идиоме и покрајинске говоре, па су у обилној мери настојали да локалним језичким особинама допринесу карактеристици својих лица. Наши реалисти, међу њима нарочито Матавуљ и Сремац, били су у том послу прави вештаци. Цео фелибриж и обнова регионалне књижевности, код нас и на страни, настала је из чисто језичких побуда и у доба повећаног интереса у лингвистици за идиоме. — Није, опет, чудно што су у доба почетака лингвистике у деветнаестом веку књижевнике заокупљала лингвистичка изучавања (сетимо се код нас генерације књижевника која је дошла непосредно после Вука). Тако је П. Мериме у својој приповеци *Carmen* додао читаву једну главу у којој говори са етнолошко-језичког гледишта о Циганима, и та глава нема никакве везе са самом приповетком, али је довољна да „читаоци ове приповетке стекну повољно мишљење о моме изучавању циганских наречја“ — каже сам писац. Мериме је један од ретких књижевника-лингвиста које је лингвистика толико преокупирала да се меша на чудан начин у њихов књижевни рад.

Ми обично сретамо књижевнике који нам свраћe пажњу на понеку језичку црту, као што ће описати неку посебно интересантну природну појаву, неку животињу и сл., те тако доказују тиме да имају здрав смисао за изучавање животне стварности. Можда би било потребно истаћнути једну примедбу о општој способности књижевника за лингвистичке проблеме. Књижевници, чак и уколико нису стекли специјално лингвистичко образовање, имају дубоко разумевање за извесне лингвистичке проблеме, у првом реду за фонолошка опажања. Песничко ухо најбоље осећа акцентатске разлике, музикалност у говору. Ту морамо начинити и једно ограничење. Фина фонолошка запажања која сретамо код књижевника односе се обично на особине њиховог

родног говора. Ту су они непосредни. То је природно, и кад прочитамо оно што је Нико Бартуловић у роману *На прелому* написао о говору Стариграђана на Хвару, видимо да је таква опажања могао да напише само онај који пише о свом родном месту. Ево како он говори описујући јунака свог романа Иву Тадића (у коме препознајемо самог писца), који путује после дуго времена у свој родни град и на лађи се опет срета са својим мештанима:

„Разговор се водио додуше у оном истом прастаром наријечју, чији су гласови и у туђини мирисали Иву по црквеним пергаменама и рибарским уљаницама, али баш тај мирис као да се изгубио. Увукле се нове ријечи и нови нагласци. Сада се говорило више о киши него о „дажду“, а умјесто „барж“ увлачило се помало „можда“. Некада мирне и стегнуте двогласнике та младеж је изговарала брзо као да их се стиди, а „јубов“ није имала више оног слатког и дугог отпочинка на пошљедњем слогу, што је Ива толико одушевио када га је у рату чуо и од Руса . . .“

Бартуловић је оставио Стариград пред Први светски рат и вратио се у њ „послије 12 година“. У отсуству његовом извршиле су се или су биле у току важне фонолошке и друге промене. Носилац тих промена била је младеж, нова генерација, која више није била локално обојена (као она стара којој је писац припадао), већ је личила на осталу младеж по Југославији. „Исти начин одијевања, непозната и готово неодређена лица и исте нове, безбојне и намјештене ријечи“. Писцу се чинило да је разговор стариградске младежи са брода Сплит — Стариград исти као и оне са лађе Београд—Панчево: „да ли је лакши шими или фокстрот, да ли је лепши Рудолф Валентино или Дуглас Фербанкс, и да ли је бољи „Хајдук“ или „Грађански“. — Зар ови подаци нису веома драгоцени као поуздани документ о том како се у време јаких друштвених потреба догађају велике језичке промене из основе и у целом језичком строју?

Један лички романописац запазио је важне фонолошке особине (нарочито око Светог Рока) које нису запазили ни филолози који су рођени у Лици, чак у истом крају.

Покушаћу да изнесем још неколико забележака из лектире о лингвистичком интересу књижевника из других подручја — семантике речи и др. — У Скотовом *Ајванху*, романи са радњом из 13 века, времена унутрашње борбе и глођења Нормана и Енглеза, Скот, у патриотском расположењу, ставља у уста будали Вамби учено тумачење зашто се у Енглеској каже за свињу *свајн* (pigs), а „кад је одеру, извади јој дроб, расплате је . . ., онда кажу *порк*“. Даље Вамба, као какав модерни филолог, објашњава Гурту свињару: „чини ми се да је *порк* норманско-француска реч и тако, док живинче живи и док га чува и негује саксонски роб, она носи своје саксонско име, али оно постаје Норманин и назива се *порк* кад се у дворници замка изнесе на гозбу међу племиће . . .“. Скотово причање почива на једној анегдоти, наводно из 13 века, по којој су, вели се, Нормани подругљиво говорили Англосаксонцима: можете за себе задржати волове, краве, овце, свиње и телад, али снабдевајте нас говедином, овчетином, свињетином и телетином („you may keep the oxen, cows, sheep, pigs, and calves, provnded you let us have the beef, mutton, pork, and veal“). Заиста, ова дистинктна употреба у називима сасвим јасно говори о национално-класном пореклу ове језичке појаве. Енглези су као поданици кметови сачували своје називе за животиње које су гајили, али су примили норманско-француске речи за прерађевине; прве су биле „просте“, а друге „више“ и елитније речи, које су наметнуте енглеском кмету. Ово је прави „школски“ пример какав значај има политички престиж и класна подвојеност на промену лексичког строја.

Књижевници имају смисла више него други за осећајну вредност речи. Колико год пута употребили једну реч, њу никада не изговарамо с истом вредношћу, и они то запажају. Сартр у *La nausée* (у преводу Тина Ујевића Мучнина) на једном месту пише о изговору речи „ја“: „Сада када кажем „ја“, то ми се чини шупље. Не успијева ми да добро осјетим себе, толико сам заборављен. Све што остаје збиљско у мени, то је опстанак који осјећа да он постоји“.

Код наших савремених писаца као да поновно расте интерес за лингвистику, па није чудно што они себи допу-

штају понеку лингвистичку авантуру. Тако Оскар Давичо, који се не стиди арго-а и шокачких речи, у својој *Песми* има једно такво место, у дугачком монологу гестаповца Клауса, који треба да буде елитни претставник нациста и нацистичке идеологије, па је све оно што он говори учено и духовито. Један од његових „облесака" духа је и она мисао да је у сваком Немцу урођена — мисли тако један нациста — веза по значењу између речи Krieg „рат" и kriegen „добити". Не знам како с тим стоји, заправо, да ли Давичо и његов Клаус имају право (или је то просто по гледишту једног странца који суди о немачком језику по оном како је научио језик и садашњем општем литарарном значењу поменутих речи, јер је Krieg значило „напрезање", док је kriegen и до данас задржало у многим немачким говорима значење „напрезати се" и сл.). У сваком случају на овом месту где је ово лингвистичко извођење у роману изнето, оно је интересантно без обзира на то да ли има стварне научне подлоге; ово место доприноси интелектуалној и моралној карактеристици гестаповца Клауса. Како год ствар стајала, оваква екскурзија у области лингвистике модерног писца доказ је да пстоји код њих интерес за језичке проблеме.

На крају ћу поменути још једну студентску (тако се може назвати) препирку коју износи Лалић у својој приповеци „Ара") у збирци „Први снијег", Београд, 1951). У њој се прича како два партизана, Дожић и Аралија, у глуво доба, док се веру уз Тару, расправљају међу собом откуда је могла доћи реч „Аралија". Аралија прича:

— Моје име је славно . . . јер његова основа је Ара, а то су старогрчка осветничка божанства. Дрматорски суд у Атини, Ареопаг, добио је име по томе, а и брдо близу Акропоља, на коме је била смештена зграда с канцеларијама и књиговодством правде. Све то показује како се ми Аралије залажемо за правду и слободу.

— Извини, рече Дожић, морам да те поправим, јер Ареопаг је био ослонац аристократа, зато га је и срушио Ефијалт. То треба да знаш, да се не би тако неумјесно хвалио пред другима. Сем тога, брдо Ареопаг је добило име по крају,

а не, као што ти кажеш, по књиговодству, које није ни постојало (с. 111).

Ово би, напокон, био пример „учене (и криве) етимологије“. Дакако да је Лалић и замислио свог Аралију, који онако размишља о свом имену, као и већину својих младих људи, студената, као лица која се много међу собом шале и шегаче, па тако то чини и Аралија са својим презименом; опет ваља узети да писац није просто овакво једно етимологисање измислио већ или га је и сам чуо међу својим друговима, или је дошао сам на једну такву етимологију везујући једно наше презиме чак са старогрчком речиАреј (Арес). Један ће класичар читати наведено препирање из грчке митологије са смешком, а лингвиста као етимолошко тумачење речи Аралија, али остаје чињеница да се таква „учена етимологијања“ доиста често догађају у животу међу образованима. Културни човек много размишља о језику, више него што се то мисли. Постанак многих речи које му се чине чудне за њега је интересантан и због тога он настоји да их одгонетне, објасни из познатог, стеченог знања. До истине лаик тешко долази у дубљим лингвистичким питањима. Књижевник сматра, опет, за своју дужност да покаже и то: људи се труде, размишљају, етимологишу и баве се проблемима лингвистике; све је то за њих документ људског интересовања, па зато и овакви проблеми налазе своје место и у књижевној обради. И на тај начин књижевник популарише лингвистичку науку, а то је од користи и за језичко испитивање.

Свет. Георгијевић

О ГРАЂЕЊУ СЛОЖЕНИХ СКРАЋЕНИЦА У НАШЕМ САВРЕМЕНОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Сложеним скраћеним речима или сложеним скраћеницама (сложеним кратицама) можемо назвати такве речи у језику које настају или које се граде спајањем скраћених елемената сложеног израза у једну говорну целину, у једну нову засебну реч. То су скраћенице типа: Ској, Тањуг, пепеин и томе сличне, за разлику од обичних скраћеница или кратица у писању, типа д-р или др место доктор, бр. место број, итд. Јасно је да су то две засебне језичке појаве. Оне су то бар са савременог језичког гледишта и у савременој језичкој употреби, иако им је, можда, порекло заједничко. Основна и суштинска разлика међу њима, која их одваја у засебне групе, јесте њихова употреба у језичком механизму: обичне скраћенице употребљавају се искључиво у писању и увек се читају као пуне речи чији су оне скраћени знаци; сложене скраћенице, напротив, употребљавају се не само у писању већ и у говору, добијајући на тај начин особине засебних, самосталних речи. Оне су у неку руку виши степен скраћивања, нови његов квалитет. Док су прве предмет само и једино правописа, искључиво проблем технике писања, друге су, као нарочити тип речи, предмет пре свега науке о грађењу речи, а затим и осталих језичких дисциплина у чији домен као речи спадају. Поред скраћивања за њих је карактеристичан још један моменат, карактеристично је, наиме, спајање и састављање тих скраћених елемената у једну нову говорну целину, у нову засебну реч. Зато смо и додали атрибут „сложене" уза скраћене речи.

О оваквим скраћеницама сложеног типа код нас је врло мало писано. А и тада када је што написано или узгред споменуто у каквом напису општијег лингвистичког карактера, остајало се само на њиховој практичној оцени: давани су углавном савети о употреби и изношено мишљење о њиховом привременом карактеру у језику. При томе се истицало да је ширење сложених скраћеница у језику последица брзог развијања догађаја у политичком и друштвеном животу. „Тако су се и код нас — вели проф. Белић — за употребу уређења које се хитно стварало одомаћиле књижевне речи састављене од почетних слова различитих институција (АСНОС, АВНОЈ, УСАОЈ, итд.). То су, по себи се разуме, помоћне, управо условне и привремене речи, али оне, у знатној мери, олакшавају споразумевање. Оне су се распрострле по целом свету и тешко ће бити уклонити их сасвим из језика".

И заиста, ако је реч о употреби сложених скраћених речи у нашем савременом језику, језичка пракса је ту подељена: и против њихове широке употребе и за њихово одржање у језику. С једне стране видимо тенденцију ка потискивању скраћеница из језика. Послератни талас скраћеница који је као нека мода захватио језик у првим поратним годинама, захваљујући доста утицају са стране, данас се потпуно смирио. Као да је наступила нека врста осеке у том погледу, повлачења у првобитно „нормално" стање. Скоро преко ноћи су нестали они силни „Гранапи, Гратекси, Грамлеви" и слични скраћени називи наших трговачких фирми и замењени су старим начинима давања имена и назива трговачким фирмама и другим установама и друштвима. Међутим, с друге стране, ми исто тако запажамо да је известан број скраћеница, и то не баш мали, одолео овој спонтаној језичкој „ревизији"; оне се данас и даље употребљавају, па чак и учвршћују у језику, показујући на тај начин своју виталност и дубоку укорењеност у језичкој пракси. Као примере овог све дубљег укорењивања скраћеница могли бисмо навести случајеве њихове употребе у књижевним и научним делима. Продуктивност скраћеница, тј. могућност да се од њих изведе нове речи, такође сведочи о њиховом устаљивању

у књижевном језику. Најзад, поједине скраћенице могу временом изгубити своју мотивисаност, испунити се широм и одређенијом садржином и лексикализовати се. Ово је нарочито уочљиво у научној (хемиској, физичкој, математичкој и др.) терминологији, где се многи термини, иако по пореклу скраћенице, осећају потпуно као лексичке речи. Та лексикализација скраћеница има скоро апсолутан карактер кад је реч о позајмљеним скраћеницама. Ако свему овоме додамо на крају још и чињеницу да се скраћенице перманентно јављају у језику у свим његовим периодима, бар у последњих неколико деценија, јасно нам је да се о њима не може говорити само као о „привременој" појави. Оне су факат за наш савремени књижевни језик, оне су његова потреба. Оне су, према томе, један нарочити начин или средство настајања нових речи у језику. А питање шире или уже употребе скраћеница у појединим периодима језичког живота, њиховог ширења или потискивања из језика, другостепена је ствар. Зато ћемо најпре и покушати да их размотримо са гледишта науке о грађењу речи и у том смислу систематишемо.

У лингвистичкој литератури проблем сложених скраћеница доста је обрађиван. Од словенских језика највише се говорило о скраћеницама у руском језику, нарочито после Октобарске револуције, када су оне у њему ухватиле великог маха и добиле широку примену. Затим се доста говорило и о скраћеницама у пољском језику, и то опет највише после Првог светског рата. Пионирске радове у тој области претстављају прилози А. Мазона (Lexique de la guerre et de la révolution en Russie 1914—8, Париз 1928 и С. Карцевског (Язык, воiна и революция, Берлин 1923) за руски језик, а Х. Улашина (O wyrazach skrótowych. — Język Polski, XV, 6) за пољски језик. Касније су, углавном, на основу ових радова или поводом њих, о скраћеницама писали и други слависти. Нарочито је широка дискусија о скраћеницама, њиховом пореклу, употреби, грађењу и систематици, вођена међу пољским славистима на страницама часописа „Język Polski" (в. чланке: Отрембског, Њича, Дорошевског, Розвадовског и др.). Из све ове литературе о сложеним скраћеним ре-

чима можемо у погледу њихова грађења извести овај закључак: сви сматрају сложене скраћенице као један нарочити тип речи, као један начин или средство грађења нових речи у језику. И даље, код свих њих налазимо исту или врло сличну систематику скраћеница с обзиром на њихово грађење, разуме се, са незнатним разликама код појединих аутора и за поједине језике.

При систематисању сложених скраћеница нашег савременог књижевног језика можемо у потпуности применити исте принципе или исте типове скраћивања. Они су, у неку руку, интернационална или међујезичка појава, бар у односу на европске језике јер у свим тим језицима налазимо исти склоп сложених скраћених речи, исте начине њихова грађења. Обично се при систематисању издвајају три основна типа сложених скраћеница:

1) гласовни или словни тип („abbréviation littérale" код Мазона; код Руса: „инициальный тип"; код Пољака: „głoskowce" или „dźwiękowce" или „literowce");

2) слоговни тип „abbréviation syllabique" код Мазона, „слоговой тип" код Руса, „zgłoskowce" код Пољака), и

3) мешовити тип („abbréviation mixtes" код Мазона, „смешанный тип" код Руса, „mieszańce" код Пољака).

Држећи се у основи горње поделе сложених скраћених речи прегледаћемо сада њихове типове на материјалу нашег језика:

I *Гласовно-словни тип*

Сложене скраћене речи овога типа граде се спајањем почетних гласова или латинских назива почетних слова у једну говорну целину, у једну нову, засебну реч. По своме склопу овај тип се уствари распада на две подгрупе, на:

а) чисто гласовни тип — у који улазе скраћенице састављене искључиво од почетних гласова сваке речи, одн. сваког члана основног израза који се скраћује. Овако добијене говорне целине изговарају се као обичне речи састављене из односних гласова. То су, например, скраћенице као што су: *Ској* = *С*(авез) *к*(омунистичке) *о*(младине) *Ј*(угосла-

вије, *Нин* = *Н*(едељне) *и*(нформативне) *н*(овине), *Улус* = *У*(дружење) *л*(иковних *у*(метника) *С*(рбије) и сл.;

б) словни тип — у који улазе скраћенице састављене од латинских назива почетних слова сваке речи, одн. сваког члана основног сложеног израза који се скраћује. Обично су то сугласници, а самогласници много ређе улазе у њихов састав. То су скраћенице попут ЦК = *Цека* = *Ц*(ентрални) *к*(омитет), НСО = *Енесо* *Н*(ародна *с*(тудентска) *о*(младина), ТВШ = *Тевеше* = *Т*(ехничка *в*(елика) *ш*(кола) и сл.

Заједничка црта обе ове подгрупе јесте то што настају при читању писаних скраћеница, што им је основа писани текст. Та особина их супротставља следећем, слоговном типу скраћеница, који је могао настати и у говору. Скраћеница ТВШ се изговара онако како ју је могуће прочитати, а то значи према именима почетних слова: *Тевеше*. СКОЈ је, међутим, могуће изговорити као обичну реч, па се тако и чини. У овом последњем случају чак се врши и модификација у начину њихова писања, и такве скраћенице пишу као обичне речи: Ској, Нин, Улус, итд. У оба случаја, као што смо рекли, основа је писани текст, и у оба случаја написи се читају онако како их је најлакше и најпростије могуће прочитати и изговорити. Исто то видимо како у словенским тако и у другим европским језицима уп. у руском: ВКП(б) = Векапебе, али: Вуз = В(ысшее) у(чебное) з(аведение); у пољском: PPR = Pepeer = P(olska) p(artia) r(obotnicza), али: Tur = T(owarzystwo) u(niwersytetów) r(obotniczych); у француском: CGT = Cégéte = C(onfédération) g(énérale du) t(ravail), али: FIDAC = F(édération(i(nternationale) des a(nciens) c(ombattants); у енглеском: PEN club = P(oets) e(ssayists) n(ovelists) club.

II Слоговни тип

Скраћенице овога типа граде се спајањем почетних слогова или почетних делова, одн. гласовних комплекса основних речи у једну нову, засебну реч. Такве су скраћенице, например: *Нама* = *На*(родни) *ма*(газин), *Вартекс*

= *Вар*(аждинска) *текс*(тилана) и сл. Као што видимо већ из последњег примера, термин „слоговне“ скраћенице сасвим је услован јер се скраћени делови основних речи не поклапају увек са поделом речи на слогове. Често се узимају произвољне групе гласова, вероватно ради лакшег изговора и добијања веће сличности са обичним именицама. Можда ту игра улогу и тежња за већом изражајношћу фрагмената да би нас навели или потсетили на основне, нескраћене речи од којих су отргнути.

Порекло овог типа много је компликованије од претходног. Поред тога овај тип је и врло занимљив са гледишта науке о грађењу речи. Занимљива је ту појава крњења, одн. скраћивања основних морфолошких јединица и таквог њиховог спајања у нове засебне речи. При грађењу ових скраћеница узимају се окрњене морфеме, што нарушава навику нашег језичког осећања и анализе. Ова појава није тако усамљена у језику, нити се ограничава само на сложене скраћенице. Крњење основе или морфема основног израза и њихову тако окрњену употребу можемо запазити и у другим језичким категоријама. То је, например, случај при грађењу целе једне групе деминутива-хипокористика типа: *Раша* — Радомир, *Тоза* — Светозар, и сл. При грађењу ових хипокористичких речи не чува се целина основе или морфема основног израза од кога се изводе, већ се узима само један њихов део у вредности целине. Овакав тип изведених речи, насупрот обичном извођењу нових речи, при чему се увек чува целина или интегритет основе или морфема основног израза (напр. зоб: зоб + иште, и сл.), — Х. Улашин назива д е з и н т е г р а л н и м или а м о р ф е м с к и м типом изведеница. По њему и сложене скраћене речи претстављају један тип ових дезинтегралних изведеница, само сложених. Док поменути деминутиви-хипокористици имају чисто психолошку подлогу и у њима имамо подређивање интелектуалне стране емотивној, експресивној страни речи, код сложених скраћеница нема таквог померања. Њихов једини циљ је добијање скраћенице. Значење основног израза апсолутно је

идентично са значењем скраћенице. При њиховом грађењу ми откидамо известан комплекс гласова без обзира на фонетске (глас, слог) и морфолошке (корен, основа) принципе, и те одреске, тако скраћене елементе саставних речи основног израза, спајамо у једну нову целину, у нову засебну реч. Прве, деминутиве-хипокористике, Улашин назива дезинтегралним изведеницама „афективног" или „експресивног" типа, а сложене скраћене речи дезинтегралним изведеницама „конвенционалног" или „неафективног" типа.

III Мешовити тип

Најзад, скраћенице овога типа добијају се комбиновањем поменутих двају типова или једног од њих са целим речима. По своме склопу овај тип скраћеница се распада на

1. а) комбинацију гласовног и слоговног типа — у који улазе скраћенице састављене делом од почетних гласова а делом од латинских назива почетних слова саставних речи основног сложеног израза, например: ЦДЈА = *Цедеја* = *Ц*(ентрални *д*(ом) *Ј*(угословенске) *а*(рмије) итд.;

б) комбинацију гласовног са „слоговним" типом — у који улазе скраћенице састављене делом од почетних гласова, а делом од почетних слогова, одн. гласовних комплекса саставних речи основног сложеног израза који се скраћује. То су примери као: *Танјуг* = *Т*(елеграфска) *а*(генција) *н*(ове) *Југ*(ославије), *Комграп* = *Ком*(унално) *гра*(ђевинско) *п*(редузеће) итд.;

в) комбинацију словног и „слоговног" типа — у који улазе скраћенице састављене делом од латинских назива почетних слова, а делом од почетних слогова, одн. гласовних комплекса саставних речи основног сложеног израза. Такве су скраћенице: *пепеин* = *п*(рашак) *п*(ротив) *ин*(секата) и сл..

2. Комбинација „слоговног" типа са целом речи — у који улазе скраћенице састављене делом од почетних слогова, одн. гласовних комплекса, а делом од целих речи основног сложеног израза. То су скраћенице типа:

фискултура = *физ*(ичка) *култура*, *Југометал* = *Југо*(словенски) *метал* итд.

Наведени типови скраћеница са њиховим главним варијантама углавном обухватају све сложене скраћене речи које се јављају у нашем савременом књижевном језику. Једне од њих се чешће граде и употребљавају, обичније су и неупадљивије (гласовни и слоговни тип), док су друге ређе и теже се одомаћују у језичкој пракси (словни тип). Овај последњи, словни тип сложених скраћених речи, могли бисмо рећи, има доста привремен и услован карактер. Та његова привременост и условност огледа се већ у томе што се такве скраћенице, ако су домаћег порекла, увек у писму обележавају иницијално, великим почетним словима (ЦК, НСО, ТВШ), а и изговор им је друкчији од обичних речи или скаћеница гласовног и слоговног типа. Док ове последње добивају и у писму и у говору особине засебних речи — пишу се као и све друге речи, имају граматички род и број, мењају се по падежима, имају један акценат, — словне скраћенице скоро по правилу немају те карактеристике. Баш због недостатка тих особина, због тога што по свом формалном, граматичком склопу не потсећају на обичне речи у језику, оне тешко продиру у општу употребу и ограничавају се на употребу у ужим, затвореним круговима.

Сасвим је друкчије са скраћеницама које усвајамо из страних језика, па ма оне биле и словног типа. Оне се преносе и усвајају у језику као и све друге позајмљене речи. Многе такве скраћенице ми данас употребљавамо као обичне речи и не знајући да су по пореклу скраћенице нити какав им је пун, нескраћен облик и значење. Њихове примере можемо наћи у свим областима друштвеног и научног живота. Уз извесно уобличавање и прилагођавање овакве позајмљене скраћенице обично директно улазе у лексички фонд нашег савременог језика (уп. само примере: *алдехид* = *al*(cohol) *dehyd*(rogenatus), *аспирин* = *a*(cetyl) *s*(alicyl) *pyr -in*, *Унра* = *U*(nited) *N*(ations) *R*(eleif and) *R*(ehabilitation) *A*(dministration) и сл.).

Питање употребе, одн. ширења или потискивања скраћеница у савременом нашем језику у садашњој фази његова развитка, као што смо већ рекли, сасвим је друга и нова ствар. Циљ овог прилога је био да се да систематски опис склопа и механизма грађења сложених скраћених речи у нашем језику. Ипак, ако је реч о њиховој употреби у нашем савременом књижевном језику, треба истаћи да претерана употреба скраћеница претставља један велики баласт за језик. То се види на примеру оне масе скраћеница које су преплавиле наш језик у првим послератним годинама, а које су данас углавном сведене на нормалну меру без икаквих штетних последица. Известан број скраћеница језик је задржао у својој употреби и могли бисмо рећи да је једна од његових норми у садашњем стању његова развитка умереност у употреби сложених скраћених речи.

Св. Николић

РОД И ОБЛИЦИ ПРОМЕНЕ СЛОЖЕНИХ СКРАЋЕНИЦА

Неколико студената медецине тражи нам да пресудимо у спору између њих и једног њихова професора око облика именице *ПАС* (назив однедавно познатог и врло признатог лека за лечење туберкулозних обољења). Спор је настао због тога што професор мисли да ову реч треба узимати као именицу женског рода, па зато, по његову схватању, не ваља говорити 500 грама *п а с а*, рецимо, већ је једино исправно казати 500 грама *п а с е*. Он овакво своје мишљење поткрепљује тиме што је главни део сложеног назива para-amino-salicilna kiselina (para-amino-salicylicum), који је у свакодневној употреби замењен скраћеницом *ПАС*, женског рода, па и нова реч која је замењује — сматра он — треба да има облике промене именица тог рода. А студенти, иако не знају да ли је професорово образложење с лингвистичког гледишта оправдано, никако се, кажу, не могу навићи на такве облике ове именице. Нико од нас, веле они, у генитиву ту реч не употребљава друкчије него у облику *п а с а*. На ово се може рећи да они то питање не би ни постављали када би било тачно да је у друкчијем облику баш нико не употребљава, нити би ту требало икаквог образложења. Та и њихов професор ето каже *п а с е*, а он, како ћемо ниже видети, ту није потпуно сам. Ми ипак морамо пресудити у корист мишљења студената и указати на то да је у првоме реду потребно повести рачуна управо о чињеници што ову скраћеницу у нашој средини скоро сви употребљавају у облику који наши медецинари сматрају за исправан. А то је већ, само собом, доказ да употреба таквог облика неће бити у опреци с њима. Ипак није довољно само ово рећи, него то ваља и доказати. Зато је потребно, са неколико речи, задржати се на природи

оваквих скраћеница и на њиховим одликама, у првоме реду на одликама њихове промене.

Скраћенице ове врсте, мада истог начина постанка, међусобно се доста разликују. Оне постају стапањем у једну реч скраћених делова појединих назива од по неколико речи, како је описано у претходноме чланку: од почетних гласова, односно слова тих посебних речи, или почетних њихових слогова (једног или више њих), или пак комбинацијом једних и других ових елемената. А по својим одликама разликују се, на првоме месту, у томе што неке од њих и нису речи у правоме смислу. Уколико су постале од појединих гласова, оне могу добити карактер правих речи тек онда кад међу гласовима који улазе у њихов састав има и самогласника и када су они распоређени тако да чине гласовни комплекс могућан за изговор. *СКОЈ* (Савез комунистичке омладине Југославије), *ПАЗ* (Противавионска заштита), *АВНОЈ* (Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије), *УЛУС* (Удружење ликовних уметника Србије), *ПАС* (параамино-салициликум), *НИН* (Недељне информативне новине) и сл. скраћенице задовољавају овај услов, и оне се, нека мање а нека више, употребљавају и у говору и у писању, и улазе, погдекоја додуше привремено, у лексичку ризницу нашег језика. Међутим, ако свака реч једног вишечланог назива почиње сугласником, узимањем почетних гласова тих речи добивамо само етикете, писмене ознаке које је немогуће изговорити и које се зато не употребљавају у говору. Такве су ознаке: *ФНРЈ* (Федеративна Народна Република Југославија), *НРС* (Народна Република Србија), *ССРНЈ* (Социјалистички савез радног народа Југославије), *ТВШ* (Техничка велика школа). А у томе погледу мало се од њих разликују и скраћенице типа: *АФЖ* (Антифашистички фронт жена), *ЦДЈА* (Централни дом Југословенске армије), *НСО* (Народна студентска омладина) и др. овакве ознаке, састављене од обе врсте гласова, ако су се сугласници у њима нашли распоређени у групама које су немогуће за изговор. А у говору се не употребљавају као речи ни двочлане скраћенице од сугласника и самогласника. Разуме се да ће се често

написати: Неколико година је служио у ЈА (Југословенској армији), рецимо, и Он је био члан НО (Народне омладине), — али се тако усмено неће казати. А кад је потребно да се ове скраћенице изговоре, даје им се облик који то омогућава: сваки глас у њима се изговара према називу одговарајућег латинског слова или некако слично. Када *АФЖ* хоће да се изговори скраћено, узима се у облику *А е ф ж е* или, још чешће — у облику *А ф е ж е;* НСО постаје *Е н е с о,* ТВШ — *Т е в е ш е,* — КПЈ (Комунистичка партија Југославије) *К а п е ј о т,* а ФНРЈ — *Е ф е н е р ј о т.* Ово опет нису речи писменог језика, сем у изузетном случајевима. О томе нам најречитије говори чињеница што је овакав њихов облик за око јако необичан, тако да га је често врло тешко прочитати, нарочито ако је мало дужи.

Друкчије су природе слоговне скраћенице и мешовите, тј. скраћенице настале слагањем слогова и оне у чији састав улазе почетни гласови једних а слогови других речи, као што су *Нопок* (Ново покољење), *Вартекс* (Вараждинска текстилана), *Танјуг* (Телеграфска агенција Нове Југославије) и сл. Зато што у њима обично гласови и слогови чине комплексе подесне за изговор, оне испуњавају онај врло важан услов да постану правим речима, иако међу њима иначе има и врло наказних, тако да оне које су такве брзо ишчезавају из употребе; потсећамо само на *Грамлек* (Градско млекарство), на који су сви, с правом уосталом, гракнули чим се појавио, и брзо га је, на опште задовољство, нестало из употребе. Потреба за могућношћу изговора нових речи, управо, и налаже скраћивање на слогове. Циљ грађења ових скраћеница је, свакако, економисање у простору и времену. Према томе би идеал био добити што краћу реч, а да би се то постигло, иде се за највећим могућим скраћивањем, за скраћивањем свих односних речи на почетни глас. Али пошто од знатно већег броја назива тим путем добивамо само њихове ознаке, а не праве речи, — поједини чланови назива скраћују се на слогове, или комбиновано: једни на слогове а други на гласове, или се чак, како смо већ видели, гласови означавају називима одговарајућих латинских сло-

ва. А има, поред других начина, и грађења комбиновањем гласова или слогова са називима слова, као у примеру *пепеин* (прашак против инсеката).[1])

За објашњење проблема од којега смо у овоме чланку пошли важно је констатовати да правим речима постају скраћенице слоговног типа и комбинованог, а оне које су постале од почетних гласова — само ако међу тим гласовима има и самогласника, а при том су сви ти гласови поређани тако да чине комплексе који се лако изговарају.

Најважнија одлика ових скраћеница која их чини правим речима јесте њихова деклинабилност, друкчије казано — уколико се оне употребљавају у падежном облику који глаголска рекција; односно њихова функција у синтагми захтева, утолико су ове скраћенице више праве речи, а мање етикете за појмове које означавају. А да ли ће у потпуности постати оно прво или више остати ово друго, зависи и од тога да ли чувају или губе своју мотивисаност, тј. да ли сви лако погађају, или многи и не знају који назив оне означавају. Само у овоме другоме случају, у коме срећемо највише примера скраћених назива страног порекла, — оне једино се употребљавају за означавање дотичног појма, и обично се пишу истим слогом као и све остале речи, напр.: *пепеин, аспирин, пас, Фидак* (Federation internationale des anciens combattants, *Унра* (United Nations Releif and Rehabilitation Administration) итд.

Не значи ово да ниједна од мотивисаних скраћеница не постаје правом речју. Иако је добро познато (а не мора ни бити баш свакоме познато) од којих потпуних назива су постале скраћенице: *Авној, Ској, Нопок, Танјуг, Удба, Паз* и сл., не може се рећи да то такође нису праве речи. А тиме их, и поред њихове мотивисаности, чини и честа употреба њихова у говорном језику. Да ли ће се у говору употребљавати скраћенице или пуни називи које они означавају, великим делом зависи од дужине самог назива, али не само од тога. *САД* (Сједињене Americке Државе),

[1]) в. о томе у претходном чланку.

САН (Српска академија наука) и *НОБ* (Народноослободилачка борба) у писању су скоро истисле из употребе називе које означавају, али при њихову читању изговарамо пуне односне називе. Међутим, београдски недељни лист *НИН* сви тако зову, иако сви знају, и морају знати да је то скраћени назив *Београдских информативних новина*, пошто то на самим њима пише. Овако је зато што је тај назив уобичајен од саме појаве листа, што је лист од првих дана излажења познат скоро искључиво под тим именом. Мотивисане скраћенице се, додуше, баш зато што су мотивисане, често пишу нарочито упадљивим слогом — великим словима: АВНОЈ, СКОЈ, НОПОК . . .), али ипак имају своју промену и свој род, разуме се — уколико се употребљавају у говору.

Како смо напред, на почетку овога чланка, казали, има таквих који сматрају да ове именице морају имати род и промену основне речи дотичног назива. Они који тако мисле, скраћеници за пара-амино-салицилну киселину — ПАС у промени, како смо видели, дају облике женског рода зато што је управна реч пуног назива (киселина) овог рода. Према томе мишљењу скраћеницу за Противавионску заштиту — *ПАЗ* исправно је мењати: *ПАЗ-е* (ген.) *ПАЗ-и* (дат.), у *ПАЗ-и* (лок.), јер такву промену има именица з а ш т и т а. Ову последњу скраћеницу, истина, ја нисам чуо у оваквом облику, него сви, бар у нашој средини, говоре — н а к у р с у *ПАЗ-а*, рецимо. Али сам од једног посетиоца овога курса сазнао да у неким предавањима (штампаним или литографисаним) та скраћеница има промену именица ж. рода на *-а*. И у још понеком случају срећемо овакве облике промене тих скраћеница. Запазили смо их у загребачкој дневној штампи. Тамо налазимо облике скраћеница НСО-и (Народној студентској омладини) и ХСС-е (Хрватске сељачке странке), али напоредо с њима и *НСО*-у. Па не само да једно лице употребљава овај облик а друго онај, него ће и исти писац, и у једном истом чланку написати оба облика, један поред другог. Тако у Vjesniku, гласилу Социјалистичког савеза, онда Народног фронта, бр. 18 од 1945 год. (стр. 3 у 4 и 5 ступцу) стоји „Тајник Обласног одбора ЈНОФ-е*) Далмације. Мало даље у истом чланку:

* Хрвати обично кажу *фронта*, а не *фронт*.

„претставници синдикалних организација, народне власти, ЈНОФ-е војске и морнарице“, а одмах у продужењу: „На пољани је одржан велики митинг на коме су говорили у име ЈНОФ-а . . .“. С друге стране, у истоме броју овога листа на неколико места читамо: „Према саопштењу ТАНЈУГ-а. . . и дописник ТАСС-а“. Сигурни смо, штавише, да нико никада неће написати и рећи ТАНЈУГ-е. А то значи да овакве речи поред којих се више не употребљавају потпуни називи чије су оне скраћенице, тј. речи које су то постале у најпотпунијем смислу, — и промену и род добивају искључиво према своме облику.

Иако у језику моменат значења често условљава овакав или онакав облик (у конгруенцији и другде), у овим питањима је, дакле, пресудан сам облик скраћенице. А то је и сасвим разумљиво, јер у неупоредиво већег броја именица, у свих оних које немају свог природног рода, искључиво од облика зависи и њен род и њена промена по падежима. Именица *прозор*, напр., мушког је рода само зато што се облицима слаже с именицама природног мушког рода у којих се ном. једн. завршава на сугласник. И све скраћенице које се у номинативу тако завршавају, наравно уколико се употребљавају и у говору, тѐ имају своју промену, мењају се као именице мушког рода и имају и остала својства тих именица. Нема никога ко говори нашим језиком да би казао друкчије него: *У данашњем Нину има један врло интересантан чланак* или: *Послератни Нопок није оно што је био предратни Кадок;* нико, дакле, ове скраћенице не употребљава друкчије него у мушком роду једнине одговарајућег падежа, без обзира на то што је прва од њих : скраћеница назива с именицом женског рода множине као управном речју, друга скраћеница у коме је главна реч именица средњег рода једнине (Ново покољење), а трећа означава појам у чијем је потпуном називу управна реч именица средњег рода множине (Кадок = Класична дела омладинске књижевности). Разуме се да се и све друге скраћенице са суглаником на крају осећају као именице м. рода и имају њихову промену; као: *пепеин-пепеина* и *Гратекс-Гратекса,*

у којих је управна реч потпуног назива м. р. и *Авној* — *Авноја*, с управном речју ср. рода, тако и *Ској* (Савез комунистичке омладине Југославије) — *Скоја*, *Аснос* (Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије) — *Асноса*, *Фидак-Фидака*, *Паз-Паза*, па и *пас-паса*, иако су управне речи назива којих су оне скраћенице ж. рода.

И не само скраћенице са сугласником на крају него и све друге које се завршавају на било који глас сем самогласника *а* такође имају промену именица м. рода, и говори се, напр.: активисткиња *Аефже-а*, обратила се *Аефже-у*, у заједници с *Аефже-ом* и *Енесо-ом*, студен *Тевеше-а*, запрашено *дидитијем*.

Једино скраћенице које се завршавају вокалом *а*, као што су: *Нама*, *Унра* и сл., иду у именице ж. рода с тим завршетком и имају, разуме се, њихову промену. Међу њима има и таквих у којих крајње *а* није никакав скраћени део неког члана пуног назива, него је додато целој скраћеници са сугласником на крају, зато што је преовладао семантички моменат. *Удба* је, као што знамо, скраћеница за (У)праву (д)ржавне (б)езбедности; скраћеници, боље рећи, ознаци *Удб* додато је *а*, свакако да би се учинила могућном за изговор. Што с тим циљем место *б* није узет назив латиничког слова — *бе*, него на целу сложеницу просто додат вокал *а*, односно узето *ба* место *бе*, — мислим да је условила тенденција да реч-ознака сачува род управне именице потпуног назива. Ово је осим тога, могућно и с формалне стране, јер и у *Тевеше* (ТВШ) место *еш* имамо *ше*, а у *Афеже* место *еф* — *фе*.

Можда ће когод запитати зашто онда, када је ово могуће, споримо да исти овај моменат може имати одлучујућу улогу у узимању облика зависних падежа који одговарају дотичним падежима и роду управне именице потпуног назива у случајевима какво имамо с примерима: *ПАС-е*, *ПАЗ-е*, *НОФ-е* и сл. На то можемо одговорити да ови случајеви никако нису идентични са онима у којима се номинативу даје облик, па тиме и род управне именице, јер се ово обоје одређује највише према облику номинатива. И ако би у скраћеници било неопходно чувати род основне речи, онда се *ПАС*,

НОФ и сличне сложене скраћенице би морале мењати као именице ж. рода на сугласник, дакле: *ПАС—ПАС-и, НОФ—НОФ-и*, као *ствар-ствари*, а у таквом облику никад нико није употребио ни једну скраћеницу ове врсте. Ово, као и чињеница што у штампи (в. напред) наилазимо на *ЈНОФ-е, ПАЗ-е, ХСС-е, НОБ-е* и увек са завршетком ген. једн. именица ж. рода на *а* само ако је последњи сугласник скраћеница управне речи потпуног назива, — говори за то да се овде, уствари, новој речи не даје род и облик одговарајућег падежа управне речи, већ се вокалом који се додаје као наставак обележава падеж целог назива, и у тим случајевима не треба при читању изговарати скраћеницу него потпун назив који она означава. Последње горе наведене скраћенице-ознаке не ваља читати како је написано (то уосталом често није ни могуће), већ: *Југословенске народноослободилачке фронте, Противавионске заштите, Хрватске сељачке странке* и *Народноослободилачке борбе*. Утолико мање су у праву они што сматрају да и у говору треба употребљавати сложену скраћеницу у роду управне речи пуног одговарајућег назива и с њеном променом, поготову када, као у случају са скраћеницом *пас* (парамино-салицилна киселина), управна реч ниједним својим делом није ушла у састав сложене скраћенице и када су скраћенице због њихове мотивисаности само за узан круг стручњака постале праве речи у најпотпунијем смислу, тако да се у пракси никад и не употребљавају с друкчијим називом.

Друго је питање да ли је и у писању поред скраћенице-етикете неопходно завршним гласом последње речи потпуног назива означавати одговарајући падеж. Ја мислим да није, или је бар ово ретко кад потребно чинити. Према глаголској рекцији, односно у вези с речју коју одговарајући падеж допуњава, готово увек је лако одредити тај падеж, и зато скраћеница-етикета треба да остане оно што је, а да јој се не дају одлике потпуне речи кад она то није. Зато је, по моме мишљењу, боље писати, рецимо: *Пре рата је био присталица ХСС* (ако већ не пишемо облик пуног назива — Хрватске сељачке странке), или: *активан члан ЈНОФ, члан*

НСО или: *у издањима САН,* него ... *присталица ХСС-е, члан ЈНОФ-а* (односно *НОФ-е* ако се говори *фронта), члан НСО-е* и у *издањима САН-а.*

Овај последњи начин је оправдан једино у случајевима када у реченичној вези није могуће одредити, или је тешко одредити у коме падежу треба да стоји назив који у датој прилици означавамо скраћеницом. А у оваквим случајевима уопште треба избегавати употребу скраћеница.

М. Стевановић

О ГРАЂЕЊУ И ТРАНСКРИБОВАЊУ НЕКИХ РЕЧИ ЛАТИНСКОГ ПОРЕКЛА

На моју „језичку поуку" у књ. IV, св. 9—10, Нашег језика проф. д-р А. Костић одговорио је чланком „О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица".

Његов одговор уствари је његов други чланак о транскрипцији латинских (и грчких) медицинских термина. У првом је говорио о транскрипцији именица, а у другом о транскрипцији придева; за њима ће свакако доћи и чланци о транскрипцији осталих врста речи.

Проф. Костић у почетку овога другог чланка, — који је због моје мале белешке очевидно измењен да би у исти мах био и исправка мог погрешног мишљења, — вели:

„Да је тај проблем за наше лекаре од практичне важности показао нам је осврт Св. П.-а; али је он открио непознавање потреба медицинске терминологије . . . У сваком случају њихово решавање захтева, поред језичке, и стручну спрему, јер медицински проблеми нису само језички проблеми, него и медицински, стручни. Семантичка страна је често претежнија од етимолошке".

Остављајући настрану ову последњу реченицу, за коју је тешко погодити шта управо значи, мислим да свако ко прописује језичка правила мора ипак знати језик. Кад су у питању страни изрази, знати језик значи, у нашем случају, знати, управо осећати, како наш народ употребљава туђе именице и придеве, — јер засада је само о њима реч. И медицинска терминологија, као и свака друга стручна терминологија, мора се развијати у границама које јој намеће данашњи наш општи језички развитак. Проф. Костић, мени се чини, не мисли тако, или бар тако не поступа.

Поћи ћемо прво од именица, јер ћемо с њима брже изићи на крај. Као опште правило за именице проф. Костић разликује три случаја: *транскрибовање, транслитеровање* и *транслатовање.*

Ја лично сматрам да су већ те три прве речи излишно посрбљене. Кад и сам проф. Костић пише *апсорпција,* зашто не би говорио и писао: *транскрипција, транслитерација, транслација?* Мислим да би било доследније за латинску основу задржати и латински завршетак, јер ми нисмо примили латинске корене или основе, него готове латинске именице, као: *апсорпција, адопција, релација, алитерација,* и хоћемо ли и те речи, по систему проф. Костића, преправити на: *адоптовање, алитеровање, релатовање, апсорбовање?* Ко жели да употреби српски облик тих речи мораће стално да преврће речник да види који облик треба да употреби. Хоће ли му, без неког строгог лекарског речника, пасти на ум да напише *диферентовање?* Уместо целог тога шаренила, довољно је поставити ј е д н о правило, које је уствари констатација онога што се већ годинама и годинама ради: *латинске и грчке речи примамо у изворном облику* дајући им наш уобичајени завршетак и род. Изузетак чинимо с оним, обично глаголским, именицама које су већ добиле широку употребу, тако да од њих правимо нове именице као од наших глагола. Општег правила нема, и све зависи од језичког осећања онога који пише или говори. Пошто ће све више глагола улазизити у употребу, број посрбљених именица биће све већи; али се не сме пренаглити и силом натурати облик који широки народни слојеви још не осећају као народни.

Стручне термине у најужем смислу, који се употребљавају у утврђеном облику, треба писати на латинском или грчком, јер ће их свако тако тачније разумети, дакле: in vitro, per os, in vivo, итд.

У прегледу разних начина транслитерације по латинским деклинацијама, проф. Костић углавном набраја именице у оном облику у ком се већ употребљавају. Има и понека нетачност. Свакако да именици *вирус* није дат тај облик зато да би се разликовала од именице vir. Онај ко је код нас први употребио реч *вирус* није ни мислио на *vir,* него ју је

тако прочитао у неком уџбенику. — Мислим да по нашем правопису није правилно *ганглијон.*

У упутствима за грађење именица од придева препоручује се да се на „корен изворне речи" дода наш наставак. То може да вреди само за придеве који су већ у широкој употреби, као: *пластичан, еластичан.* Од њих ћемо без тешкоће и без премишљања начинити именице *пластичност, еластичност.* Од придева необичнијих, који су мање, или нису никако, као придеви у употреби, правићемо именице као и досада, од страних именица, дакле: *леталитет, морталитет, идентитет, ацидитет* (не *киселост*), *имунитет, адипозитет* (јер ником не би пало на ум да каже *адипозан*).

Кад смо већ на речима које се у нашој транскрипцији свршавају на -тет, морам се осврнути на мишљење проф. Костића о тим именицама. Он каже: „Именице на -as (ген. -atis) транскрибују се, као што смо у почетку споменули, или по угледу на немачки, на *-ет:* екстремитет за extremitas, морталитет за mortalitas..." Још напред проф. Костић вели: „Треба избегавати транскрибовање транскрипција", него треба градити именице само наставком *-ост,* о чему је било речи малопре. Међутим треба нагласити да те речи на -тет (не на -ет, јер је латински наставак -tas) ми нисмо начинили према немачком, него смо их готове примили од Немаца, као што смо и многе друге ствари примили готове. Поменимо само тако обичне речи: квалитет, квантитет, универзитет, бонитет, које никоме не сметају и које никоме не пада на памет да прекроји у квалитност, квантитност, универзност итд. Тако су речи примљене пре много година, тако се и данас употребљавају, и такве ће, и оне и многе друге, остати јер се трагови појединих култура не могу збрисати терминолошким речницима, без обзира на то ко те новине доноси.

Била би потребна још понека напомена, али ћемо се овде зауставити, јер треба прећи на придеве, који су и дали повода другом чланку. Само би требало упитати лекаре: за-

што пишу екцем и ексантем, док пишу егзистенција и егземплар?

*

За питање како треба да правимо придеве од страних речи, управо: који облик треба да дајемо придевима узетим из страних језика, имамо јасна правила која смо имали прилике да чујемо пре више од педесет година од Богдана Поповића на његовим предавањима, а која је он касније изнео у чланку „Карактерно је . . .“ у Политици године 1930 и, најзад, у књизи „Чланци и предавања“ бр. 236 Српске књижевне задруге. У том чланку каже се између осталога: „да је једно правило у области позајмица, да се позајмљене речи (са врло незнатним изузецима) увек примају са њиховим пуним оригиналним обликом, то јест са њиховим наставком за основу; и да се даље, према својству језика, томе пуном облику додају последњи наставци уобичајени у том језику.“

Тако смо и латинске придеве, — па били они медицински или „нестручни“, — примили као готове придеве, а нисмо их правили од именице (грчке или латинске), која је често у ређој употреби него придев, те каткад остаје у засенку, тако да и не знамо како именица тачно гласи, али нам је значење придева потпуно јасно.

То није медицинско правило; да би се оно знало, не мора се бити медицински стручњак. Кад то имамо на уму, лако ћемо пресудити ко има право у оцени речи експериментни, бронхни и дијагнозни, које су дале повода наведеној „језичкој поуци“.

Противно правилу нашег језика да придеве не правимо од страних именица од којих су у страном језику изведени, него да их примамо у мање-више готовом облику, писац чланка који је био повод поменутој „поуци“ направио је придеве од именице експеримент, бронхус и дијагноза, као да су то наше речи, иако је знао да су латинске и грчке речи, те да нас већ тиме упућују како се у нашем језику од њих изводе придеви.

Ево зашто су ти придеви рђаво направљени.

Експериментни је нов облик који треба да замени досадашњи облик експерименталан, који је досад дуго био у употреби у нашем језику. Додуше, проф. Костић разликује и један и други облик, дајући им различита значења, иако наша употреба, као врло значајни законодавац, не зна за ту разлику. По дискриминацији проф. Костића, експериментални, досадашње значење, односи се на резултате експеримента, а *експериментни* на оно чиме се врши експеримент (напр. пацов). Ни у једном језику се не праве такве цепидлачке разлике, нити је могуће тачно их одредити. Волео бих да видим лице којег немачког професора кад би у дисертацији неког кандидата прочитао придев experimentisch.

Када би се усвојили изрази које проф. Костић разликује, нико више не би знао како треба што да каже. Не може се измишљати нов облик неке речи за све могуће преливе, — о чему ће ниже бити још говора.

Други придев који нисам могао да примим био је бронхни, уместо досадашњег бронхијални. И проф. Костић одбацује бронхни: ту се слажемо; али он одбацује и бронхијални, у чему се наша употреба слаже и са многим речницима који имају само тај придев. За разлику од тог придева, проф. Костић тражи да се усвоји нов придев бронхусни. Сматрам да је и то непотребно повећање броја придева. Ништа нам терминологија неће бити гора ако задржимо досадашњи облик, без обзира на то како гласи именица од које је начињен. У француском Ларусовом речнику тај придев гласи *bronchial* и *bronchique*, у енглеским речницима *bronchial*, у немачким речницима *bronchial*, у талијанским *bronchiale*. Зашто ми морамо да будемо паметнији него други народи? Да се још осврнемо и на именицу бронхија или бронхус. У Ларусу се зове *bronche*, али у загради стоји: lat. *bronchia*, супротно тврђењу проф. Костића да *бронхија* није медицински термин. У познатом енглеском Роџетовом речнику синонима има два облика: *bronch-us*, *-ia*. И ко нас тера да мењамо придев који имају сви културни народи?

За дијагнозни вреди то исто. Придев нисмо ми направили од именице дијагноза, него смо га примили већ готов, направљен, с грчким наставком за придев. Сматрати да је дијагностички направљено од дијагностика, а да од дијагноза треба да гласи дијгнозни погрешно је, јер смо добили готов придев, а нисмо га правили од именице. То исто вреди и за придеве генетички (*„генезни“*) и друге.

Као што је горе напоменуто, проф. Костић од неких именица прави двоструке придеве (*експериментни* и *експериментални*). Тако, он разликује микроскопни и микроскопски, пластични и пластички. Све су то самовољне разлике, и не знам како би се оне изразиле у превођењу. Тих разлика нема у другим језицима, па ипак никоме неће пасти на ум да те језике прогласи за мање прецизне од нашег. Та разликовања често нису ни потребна, јер се из контекста увек може погодити право значење. Као што проф. Костић хоће да разликује физиологиски и физиолошки, тако је некад и М. Шевић (колико се сећам) објавио књигу „Филозофијски проблеми“, писао је и педагогиски и педагошки, иако човек не би могао да каже која је реч у ком случају правилнија. Шта је с филозофским факултетом? Да ли треба да се зове филозофијски?

Ко хоће сувише да прецезира, не прецизира ништа. Богатство језика састоји се баш у многим значењима које речи имају, а не у цепидлачком тражењу многих облика, који ће ипак бити недовољни ако на други начин не умемо да изразимо преливе у значењу. Чак и разликовање између језички и језични у Загребу не вреди; тамо кажу језична настава; довољно нам је да разумемо шта се овом речју хтело рећи.

Проф. Костић ухватио се за реченицу: „Стране придеве примамо с готовим наставком“, и каже да му то није познато. Јасно је да је на крају испало „за основу“, што ће разумети сваки читалац који се бави језиком. Иначе се овако исправљено правило налази у наведеном чланку Б. Попови-

ћа, као што је наведено у почетку. Оно што проф. Костић назива „непотпуни наставак“ зове се наставак за основу (-al, -id), док су -is и др. наставци за облик.

И сад проф. Костић наводи као изузетак оно што је уствари правило: „Иначе, има придева који се још граде од латинског придевског облика, иако изворна именица у нашем језику има свој транскрибовани облик: фемур — фморални; папила — папиларни; алвеола — алвеоларни. Али нам изгледа да ће и у тим случајевима освојити исправнији и краћи облици“. По чему то изгледа? Ако је облик краћи, не мора бити исправнији ако је противан нашој творби речи.

Проф. Костић најзад вели: „Али када се у нашем медицинском језику латинска именица не употребљава као технички термин, ни у транскрибованом, ни у транслитерованом облику, придевски облик изведен од те именице постаје, у неку руку, самосталан. У том случају, изворни, немачки облик се може занемарити: о њему не морамо водити рачуна. Зато се у транскрибовању таквих придева можемо служити њиховим скраћеним обликом коме додајемо наш придевски наставак.“ То је баш нормалан начин и немамо потребе да га ограничавамо само на именице које се не употребљавају као медицински термини. Баш би медицинске термине требало тако градити, јер је то и правилнији и јаснији начин.

Даље, проф. Костић потпуно изврће смисао тачке 274 Белићевог Правописа. То је једно изузетно правило које вреди за речи одомаћене у нашој употреби које немају никакве везе с медицинском терминологијом, те је природно да од тих, сада већ наших, именица градимо придеве према облику који имају у нашем језику. Ако се, међутим, тај изузетак жели да уопшти, то се не може примити. Придеви као бронхусни, дијагнозни, генезни, експериментни, испрепарован, пропорциони, системски, парадоксно, целулни, међускапулно, и сл. неће продрети, и језичко осећање биће и код

наших лекара јаче него тај несхватљиви покушај кварења нашег језика.

И најзад, проф. Костић каже да се придеви који се свршавају на *-atus* ретко транскрибују (изузетак је облигатан од *obligatus*). Док ово пишем пали су ми на памет придеви: адекватан, сепаратан, десператан, акуратан, квадратан, а има их још много.

Ако се и одобре изузеци од правила које је из наше употребе извео Богдан Поповић (од којих и он сам наводи: поетски, економски, астрономски, анатомски), не може се правило освештано општом употребом прогласити погрешним. Општа употреба, ако је заиста постала општа, не може бити погрешна. Зато и реформе морају да се изводе у складу с њоме. „Погрешно је намерно реформисати, не по осећању, но умујући. Умовање је досада... било узрок многим наказним језичким појавама.“ Лингвисти то знају боље него ико и зато пажљиво ослушкују шта се око њих с језиком догађа, исправљају што могу, докле могу, а кад не иде друкчије, покоре се свемоћном законодавцу — употреби. Нико од њих не помишља да исправља оно што никоме не смета, иако није баш све по правилима која су до једног момента важила. Тако морају поступати и други који хоће у свом делокругу да реформишу језик. И за њих вреди, као што Б. Поповић вели: „Quieta non movere“.

Св. Предић

ЗНАЧЕЊА И ВАРИЈАНТЕ ЗНАЧЕЊА ПРИДЕВА *ВАЗДУШАСТ*

Придеви са формантом *-аст* и његовим варијантама веома су значајни за разумевање семантичко-структуралних односа уопште, и о томе је опширно расправљано на овоме месту (в. књ. IV н. с. 1 — 8). Неки од таквих придева су врло поучни и за утврђивање праваца гранања и диференцирања значења, за образовање нијанси и за психолошко образложење оваквих процеса. Од њих је, можда, најинтересантнији придев *ваздушаст*, и овде ће бити анализирана значења његова по примерима лексичке грађе Института за српски језик.

У Караџићеву Рјечнику овога придева нема, а у речнику Ристића-Кангрге значење тог придева се одређује са „luftfömig", док је у Речнику Ђ. Поповића „gasförmig", а у француско-српском речнику Н. Петровића „aéroforme". Такво, право значење, засновано на сличности по извесној особини, по саставу и густини, без обзира на друге елементе, налазимо у првој епоси развитка савременог књижевног језика као термин: Кад (живот) иструне... она се онда претвори у *ваздушасти* кисеоник, водоник (Радм. Лазаревић, Вила Ш, 517). — Такво значење употребљава и Јосиф Панчић: Кроз судове (кружи) ваздух и уопште *ваздушасте* ствари (Флора, 3). Оваква употреба се још дуго провлачи, мада ретко и то у списима за популарисање науке: А ваздух ће се раширити много, јер се ваздух и сва *ваздушаста* тела веома јако шире на топлоти (С. Аџић, Учитељеве забелешке, 200); По чврстоћи тела

су ...чврста, ...течна, или као ваздух што је, па се зову *ваздушаста* (П. Аршинов, Бранково Коло IX, 1903, 1366). Међутим, из научне хемиске терминологије овај придев је одавна потиснут општијим и тиме тачнијим придевом *гасовит* (тело, стање), у антитези према *течан*, компримован — комприминаран (кисеоник, и сл.). — Овакво значење придева *ваздушаст* почивало је на првобитној вредности речи *ваздух*, која је емпирички означавала „ваздух" као типично гасовито тело, а са развитком науке устаљен је шири, обухватнији термин *гас* — *гасови*.

У даљем померању наилазимо на две нијансе блиских значења: 1) „који се налази у ваздуху" — Многом растињу је довољна *ваздушаста* вода, која се поред друге хране налази у ваздуху (Облачић, Из живота III, 45), тј. „хране из ваздуха", и 2) „који пролази кроз ваздух" као — *ваздушасте* слике фата-моргане, а нарочито *ваздушасти корен*, при чему се мисли на корене извесне паразитне биљке, а такво је значење у примеру — Граница не сме нигде ићи *ваздушном* линијом с брда на брдо (Шумарско законодавство, 1930, 320).

Овога степена померање, само са тежиштем семантичког потенцијала не на спољашној природи или спољашњим односима, већ усмереним ка садржајности, на композитном моменту — налазимо у једном интересантном примеру: Поглед се њен пусти кроз бескрајни *ваздушасти* простор (А. Гавриловић, Прве жртве, 1893, 51). Ту овај придев има вредност песничког епитета, чинећи прелаз ка фигуративним значењима, која се наслањају на овакав степен. Други ослонац развијању фигуративних значења у овоме правцу налазимо у примеру који је, по стилистичком мерилу, већ нешто удаљен од данашњег степена стилистичког уобличавања: Романтизам је из почетка значио неодређен утисак *ваздушастих* пејзажа (Ј. Скерлић, Омладина и њена књижевност, 396). Ту *ваздушаст* значи и „пун ваздуха", значи „са довољно дубине и добром перспективом," али се у другом плану осећа значење „лак", „који нема грубе тежине".

Тако одавде прелазимо на две нијансе које се преплићу, али тако да у једнима преовлађује визуелни моменат — „прозрачан", а у другима — „лак", „лебдећи", „нематеријалан". Прву нијансу имамо о удаљеним планинама — ...причам о планинама... које су биле тако устрептане и *ваздушасте* у вечерњој измаглици (Б. Ћосић, Разбијена чаша, С. к. гласник, н. с. XVI, 242). Слично је теме значење и код J. Дучића — Далеко у хоризонту [љубичасти ланци брегова] постају бледи и *ваздушасти* (Писма из Алпа, С. к. гласник XVII, 1906, 53). Најзад тако Јовану Радуловићу изгледају пећине, стене — Сутон је почео падати и на воду, и огромне пећине почеле постајати *ваздушасте* и лаке као сјенке (Сумрак на Неретви, 119). — Право фигуративно значење изражено у овом правцу имамо у примерима где се говори о предметима који личе на ваздух или прозрачношћу или тиме што су лаки, као рукотворине: тканине од тила и сл., и везови: На глави је имала малу *ваздушасту* и плаву повезачу (J. Калацановић, С чобанима, 1938, 89); Тако ће се царинити и израде у виду чипака, које су састављене шивењем и провезима из пангљика, чипака, позамента и сви тзв. *ваздушасти* везови, па им се основна тканина делом и видела (Српске новине 1910, 529). — Фиругативно значење овог придева у истом правцу, али с појачаним интензитетом, везано је уз употребу за жену витку и нежног изгледа — Када сам... видео... крту и *ваздушасту прилику моје Сесил* (Б. Ћосић, Египћанка, 1927, 80—81), где је писац употребио реч *крт* у значењу *крхак* „ломљив", „нежан".

Из таквог фигуративног значења разумљив је низ нових, прецизно семантички изражених значења онога што „није телесно", није земаљско, до песничког значења нестварнога. Сам ваздух, емпирички, за примитивног човека претставља нешто супротно ономе што у искуству означава утисак физички течних и чврстих тела, видљивих и опи-

пљивих, контролисаних помоћу два за сазнање главна оријентациона чула, видом и опипом, — док је „ваздух“ провидан, неопипљив, — те су покрети ваздуха и акустички утисци хујања ветра, грмљавине и др. третирани анимистички, као изрази натприродних сила, змајева и сл. Овако емпирички схваћеној „нематеријалној“ вредности одговарају и визуелне слике веома слабога интензитета. Уколико се једна семантичка вредност више удаљује од основног значења, утолико се у већем броју јављају нијансе, условљене склопом реченице и природом речи с којом су у директној семантичкој вези, код придева дакле — којој служе у смислу одреднице, односно епитета. Разумљиво је, према томе, што ће се на овоме путу семантичких последица наћи и највише поднијанси, и што ће оне прелазити читав низ интензитетски разноврсних нијансирања.

Пре свега, сам изглед, сам општи визуелни утисак, нешто у искуству регистровано као „нематеријално“, утиче на машту, потстиче је — *Ваздушаст* вид ствари будио у срцу заборављене успомене (Е. Петровић, Жетва живота 7), јер су и саме успомене као нешто неконкретно, нешто што има улогу слике, претстављања. Таква вредност придаје се и сенкама које су од прастарих времена, код Грка као *идоли* (εἴδωλον) били слика нечега, и обрнуто, као материјално“ претстављене фигуре, имале значај „нематеријалне“ душе. Човекову сенку народно празноверје, кроз векове, сматра другом душом (исп. познати роман Петра Шлемила о човеку без сенке, који је ђаволу продао *сенку*, — из круга мотива о продаји *душе* ђаволу). У томе правцу је за значење *ваздушаст* карактеристичан пример — А месец све светлији и светлији, сенке све тање и *ваздушастије*, дрва све беља (прев. Косаре Цветковић, Приповетке, 93).

Из природе ових претходних нијанси семантичких вредности придева *ваздушаст* имамо два огранка, две поднијансе. С једне стране имамо „дух“, „надземаљско биће“, а с друге „биће схваћено као нереално“. Изгледало би да преко спиритуализирања наилазимо на прву, која би, привидно,

логички означавала завршни степен семантичког развијања значења. Међутим, мени је вероватније да се, психолошко-језички, на анализирана значења у претходном ставу надовезује управо та нијанса, а из ње метафорским изражајем остварује друго значење. — Тако бисмо имали право значење „нетелесан“, „неземаљски“ и у трећем степену „надземаљски“. Такав је пример из превода Енеиде Публија Виргилија Марона — Чим то изусти, остави ме, а, *ваздушаста*, диже се у вис, Енеида, 1907, 48) и Драгутина Ј. Илића — Учини му се, да још види, како се таласа нека *ваздушаста* бела прилика у човечјем облику (Хаџи-Ђера, 219). Овакав степен фигуративне нијансе налазимо у једном уметничком приказу од сликарке Надежде Петровић — Песма његовог поља је она у којој се усамљено срце од чежње разбија и раздваја у хиљаде маглених и *ваздушастих бића* (Босанска Вила 1912, 250).

Сима Пандуовић, у преводу Шекспировог Хамлета, употребио је придев *ваздушаст* у значењу „неземаљски“ — И ја држим да је амбиција тако лаког и *ваздушастог* бића, да је она само сенка сенке (67). Исту поднијансу показује и Ст. В. Живадиновић — Увече кад се отпоче спуштати, њена погнута прилика крај прозора имала је у себи нечега *ваздушастог*, неземаљског (Догађаји и људи, 1924, 11). Из оваквог значења изводи метаморфско значење Душан Радић — Његова жеља је била да... појединости његове повести постану убедљив деманти неоправданог веровања... да су гојазни без смисла за *ваздушасте* нимфе (Тако ми планинци 1939, 189), и тако је овај пример пандан ономе Ћосићевом примеру, али где нема метафоре. Овим путем постаје разумљив придев *ваздушаст* код Светозара Марковића, протагонисте реалистичког правца у нашој књижевности, са значењем „нереалан“, и уз полуфигуративно значење речи *створење*, дакле између две семантичке вредности, оне код Ћосића и оне код Радића — Сви они сматра-

ју као неко *ваздушасто* створење (Целокупна дела II. 1868—1875. 62).

Према нормалном фигуративном значењу врло мало удаљену нијансу претстављају случајеви који се наслањају на пример критике романтичарског стила од стране Светозара Марковића, а који чине извесну обнову романтичарског стила у књижевности с почетка двадесетога века. Постављени у временску перспективу, мада не широку, то су они примери где *ваздушаст* значи особину која карактерише машту и производ маште, јер су те *ваздушасте слике* — „слике маште", тј. слике маштања, као например ...све су то лепи, али *ваздушасти* створови запаљене маште песничке (Бранково Коло 1910, 1492), где *ваздушаст* значи „магличаст — нестваран" и има вредност ознаке за производ маште; од М. Савића — Приповедач мора себи читаоца замислити као цртача, који за време читања непрестано црта *ваздушасте* слике, о том што чита (Бранково коло 1901, 725), где *ваздушаст* значи особину која карактерише машту и производ маште, јер су те *ваздушасте слике* — такође „слике маште", тј. „нејасне, magловите слике". Овој групи припада и пример од А. Видаковића — Сва су та потајна мучења слутње... изгледали као нешто *ваздушасто*, нестварно, што живи само у машти (С. к. гласник н. с. XIX, 1926, 326), где је *ваздушаст* епитет за реч *слутња*, реч схваћену као продукт маште. Али овде имамо епитетски израз дат у виду поређења, а тиме једва осетан прелаз ка случају који нам показује пример из једне слике Ковачевића — Чика Панта лежи непомичан... пред његовим очима стоје Живана и Перица, некако осветљени, прозрачни, као *ваздушасти*, гледају у њега светитељски... као и он да није више он, као да је и он *ваздушастији*, тако је лак, тако је светао, тако све трепери (Мали Хероји, 1930, 338), — а ту је у свечаном моменту транспоновања пред смрћу употребљен овај придев не са унутрашњом поредбеном вредношћу (*ваздушаст*, „као ваздух", „сличан ваздуху"), која је овде изгу-

бљена, већ се разликује као секундарни поредбени моменат — *као да је ваздушаст*, где *ваздушаст* има фигуративну вредност „нестваран“, „надземаљски“.

Већ претходни пример у анализи показује комплексну вредност семантичког потенцијала овога придева. Осем поредбеног и емфатички свечано датог момента, имамо и друге две компоненте: *лакост* и *устрепталост*. Тако ћемо, у даљој анализи, наићи на поједине од ових момената и сличне, који при реализовању примају на себе тежиште семантичког потенцијала. Примере за оно што је *лако* већ смо имали при почетној анализи, а и један пример где се осећа елеменат трепетљивости, уздрхталости. Овде ће се навести два карактеристична примера са комбиновањем ова два сематичка елемента, и тиме успостављамо засебну грану померених значења, одмераваних према оријентацији помоћу чулних утисака, а код којих ћемо такође наићи на метафорско осликавање.

Лакост је основни елеменат утиска о ваздуху, а устрепталост је везана за покретљивост ваздуха, о чему је већ било говора. Овакав комплекс неречен, али контекстом условљен налазимо у неколико примера — Она се руменела, сва лака, *ваздушаста* (тј. устрептала), весела и насмејана (Наша књижевност II, 132); *Ваздушасти осмех* је и лак и лебди око усана — Дискретан и ведар, младић се понова осмјехну *взадушастим* смијешком (Е. Петровић, Мартица, 115). Динамичност у природи значајна је веома за живост уопште, као и за појаве у језику, па је тако карактеристична и за појаве у природи осликане у језику. — *Ваздушасти конци* нису они који се налазе у ваздуху, локалистички карактерисани, какво смо значење већ нашли раније, то су „са особинама ваздуха“, „покретљиви, који лебде“, а томе се може додати и комплетиван елеменат локализационог односа — Лак поветарац... витлао је дуге *ваздушасте* конце меке свиле (Драг. Брзак, Бранково коло, 1898, 1379). Обадве нијансе имамо и у области акустичких утисака, за глас — Она је поновила истим *ваздушастим* гласом (Е. Петровић, Жетва живота, 104); овој супротну комбинацију „лак“ и „тих“, „једва

чујан“, имамо употребљену као епитет за *ход* — Мек, *ваздушаст* ход дама изненађује ме, очарава (М. Јакшић, Мирна времена, 1935, 39). — Оријентацију по утиску плаве боје очију, која изазива ведрину, а тиме даје компензациони, комплетивни семантички моменат — налазимо у примеру: Крчмарева кћер, блиједо дјевојче, *ваздушастих* плавих очију... (Е. Петровић, Мартица, 57).

Комбиновање семантичке вредности појављује се још у два вида. У примеру — Прошапта девојче... и притисну своје *ваздушасте* образчиће на усне његове (Драг. Илић, Секунд вечности. 1921, 20) — *ваздушасти* обрашчићи су приповедачевој машти и свежи као ваздух у ведар дан, и румени као зора, дакле писац је у потсвести имао слику мале Снежане, али такви обрашчићи су и једри, као „балони“ пуни ваздуха. У другом од ових примера имамо оријентацију калорично-виталне вредности: она изазива устрепталост организма, потиче из емоционалних доживљавања, а завршава се у грозничавој топлини, пријатној и која изнутра загрева као топли мајски ваздух споља, дакле — Отуд му се разли нека слатка, *ваздушаста* топлина по целом телу (Светолик П. Ранковић, Горски цар, 33).

Уз ову групу изразитијих комплексних значења придева *ваздушаст* наслањају се неколике нијансе његових фигуративних значења, које се своде на поједине нијансе значења придева фантастичан, уз друге комплексне нијансе. Оно што се догађа у ваздуху као фантастично чудесно — чаробно, завршава се значењем резултата самога процеса значења и ту је тежиште семантичког потенцијала, пренето на реч која означава средину изражене динамичности — Сунчана светлост по старом камену претвори се у неко млечно сијање... Све што се догађа у небу, претвори се на овом тлу у *ваздушаста* чудеса и непрестане игре и интриге сунца (J. Дучић, Градови и химере, 2065). — У стиховима:

У поноћ ће на глухом копну
Вечерас уштап да се роди,

И једра ноћи да се попну
И *ваздушасти* пођу броди.

(Забавник, 1917, бр. 18, 3) — овај придев очевидно може имати само комплексно значење „фантастично-тајанствен“, поред тога што наговештава локалистички моменат — брођење кроз ваздух. Значење „тајанствено-фантастичан“ уз нијансу „непрецизно-магловит“ имамо као одредницу за *мисао* која настаје — У њима (сенкама) скривају се *ваздушасте* слике мисли (М. Радовановић, превод Историје постанка врста од Хекела, с. XXVI).

Низ овога разграњавања могао би се завршити значењима придева *ваздушаст* употребљивог с једне стране у метафизичкој, а с друге стране у социолошкој констелацији, у потпуно транспонованим сликама. — Ј. Скерлић говори о залажењу „у *ваздушасте* просторе апсолутног и метафизике“ (Писци и књиге III, 64), и ту имамо значења „нереално“, али и „непрецизно“ а тиме и „безгранично“. Говорећи са гледишта противника еманципације пролетеријата, у часопису групе Св. Прибићевића, речено је — Занешени и помућени видели су од свега само *ваздушасту* интернационалу (Воља, 1926, 322), где овај придев има такође комплексно значење: „магловито-нереалан“, „као фатаморгана у ваздуху над зажареном пустињом“.

У односу према другим многобројним придевима овога типа, *ваздушаст* је за осам деценија развио значења скоро у свима уопште могућим правцима, мада семантично језгро остаје „лак“, фиг. „нестваран“. Сама основа из које је тај придев изведен потенцијално већ садржи могућности померања значења и фигуративног осликавања. Супротно томе, у овој, још и данас продуктивној категорији, поред већ анализираних у поменутој расправи, имамо и нове, са једноставним значењима, што показује скучен семантички регистар, и то како у обичном београдском говору (*џакаст* „као џак“, за рђаво скројени капут — употребио сам ја лично: *пинкласт* за мадрац, од Митре Фурунџић, тако и у дијалектима, напр. у Јањеву — *вијугаст* пут, *вунаста* крила мољца, *кракаста* два чавла за везивање гредеља за јарам, *шкембасти*

пешкири, „чупави“ „фротири“, као шкембе по површини“, *кафаста* „кафена“, браон боја, *пембаст*, „розе“), па и у новинарском стилу (са *гигаљастим жилама*, јер се заиста има утисак да читаво дрво почива на гигаљама (Политикин забавник, 9 V 1953; с. 9); *тањирасти авион*, трипут у истој белешци, место метафоре *летећи тањири* (Политика, 11 V 1953); *штуласте ципеле* „chopine“ са високом поплатом, као штула (Политика 4 V 1953); *стварање влакнастог ткива* (Политика 21 V 1953); *дрвенкаст* = *дрвенаст* (Политика 11 III 1953); М. Зрнић, прича Обрачун), тако и *мрцинаст*, *мргодаст*, *дежмекаст*, а и *длакасте израслине* (за воће, Енигматски часопис, 1952, бр. 8, с. 2) *и оштрокоњасто чељаде* (Лика, М. Борјановић).

*

Оваква анализа намеће нам и неколико опште-семантичких закључака: 1. Померена значења и нијансе, као и фигуративна значења, зависе од реченице у којој се језички реализују, а садрже се већ у њеном глобалном стадијуму формулисања. 2. Семантички обим, регистар семантичког потенцијала, зависан од многих узрока, код овог придева је веома широк. 3. Тежиште говорног потенцијала пада на ону семантичку нијансу која предодређује формулисање реченице непосредно пре фонационог реализовања. 4. Често тежиште реченичког потенцијала условљава комплексна значења, а то води новим комплексним значењима, која се могу резултативно испољити као упрошћена, али са новом еквиваленцијом. 5. Између појединих значења, полазног, основног, померених и фигуративних, простих и комплексних, — постоје разлике по степену удаљавања, са линиским, истосмерним и супротним односима, са бочним везама и комплексним преплитањима. — Отуда, кад је реч о примењивању семантичких мерила на уобличавање лексичке грађе при обради речника, — остају: намена речника и његов обим као чиниоци према којима треба одредити конкретно до кога степена успостављати диференцирања значења, — али увек пре таквог ограничавања мора се створити целокупна и у пуној мери нијансирана семантичка слика.

М. Павловић

О ИЗРАЗИМА *МАЧИ ЃРЕБЕШТАЦИ* И *ГРЕБЕШКО ГВОЖЂЕ* У НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Израз *мачи гребештаци* помиње се у народним песмама на више места:

1

Није Осмо друштво остављао,
Ђе пуцају пушке џефердани,
Сијевају *мачи гребештаци*,
И јуначке полијећу главе.

IV, 22 (1932)*)

2

Ето гребу *мачи гребештаци*,
Ев' шкргућу кости од јунака.

IV, 222 (1932)

3

И пред њима барјактар Косанић,
Који носи *мача Гребештака.*

IV, 459 (1932)

4

Гласом поју, рукама пљескају,
Веселе се, срести га чекају,
С развитима свилени барјаци,
И с пламени *мачи гребештаци.*

VIII, 144 (1936)

---

*) Наводи се односе на Српске народне пјесме од Вука Стеф. Караџића, издање и штампа Државне штампарије, Београд. Римски број означава књигу, арапски — страну, а у загради је назначена година издања.

5

И четири *мача гребештака*,
Полак бјеше гвожђа жестокога,
При ручици сребро позлаћено.

VIII, 332 (1936)

6

Па дијеле јуначко оружје:
Неки носи пушке срмалије,
Неки носи бистре џефердаре,
Неки носи од срме анџаре,
Неки носи ножа окована,
Неки носи *маче гребештаке*.

VIII, 339 (1936)

Вук у свом Рјечнику за реч *гребештак*, тј. мач, каже да је стајаћа и упућује на *гребешко гвожђе*, а за овај израз не даје никаквог објашњења сем што наводи стих у коме се помиње. У примеру који је навео, Вук пише ту реч великим словом (Сијевају мачи Гребештаци).

По Академијском Рјечнику реч *гребештак* постаје од основе *гребешки* наставком *-јак*, па се *шк* у вези с *ј* мења на *шч* > *шт*; даље, за реч *гребешки* каже да је тамна постања и да је, по Миклошићу, изведена од *грепсти*.

Ј. Драгашевић (Нова Искра, год. 1904, стр. 188) за овај мач вели да то оружје није старинско и да је тих мачева доскора било: „То је мач (сабља) чије је сечиво као тестера зупчасто“. По В. В. Вукасовићу (Биљешке, 192) мачи су гребештаци или погани. (Ова два тумачења узета су из лексичке грађе Института за српски језик САН).

Описујући разне врсте мачева, С. Тројановић[1]) каже: „Гребештак је имао назупчан тилут, као тестеру. Њиме су неко време били наоружани млетачки лађари“.

В. Ћурчић[2]) наводи стихове из народних песама (код нас под 1 и 2) и даје овакво објашњење:

---

1) Ст. Станојевић, Н. енциклопедија, III, под: „Оружје“.
2) Гласник Хрв. држ. музеја у Сарајеву, 55, стр. 91 (1943).

„У новијим пјесмама опјевани су мачеви „гребештаци“ и „гребешко гвожђе“. И овдје се ради сигурно о мјесту, гдје су мачеви ковани“.

Као што је познато, мачеви су врло старо оружје, скоро увек с две оштрице, тј. оштри с обе стране, отуда овако извођење речи *гребештак* од глагола *грепсти,* — било зато што је имао сечиво као тестера, било што му је тилут назупчан — мало је вероватно, јер је у народу сачувано поређење *оштар* као мач, чиме се изражава највиши степен оштрине.[1])

Друго тумачење: да су ови мачеви тако названи по месту — није искључено. Али ако се узму у обзир места у нашим земљама где су се ти мачеви могли ковати, као и места суседних земаља одакле су се могли увозити, овај се израз не би могао довести у везу ни са једним од њих. Истина, народни певачи су географска имена често мењали и деформисали у толикој мери да их је тешко са сигурношћу утврдити.

По нашем мишљењу, ова реч је могла постати или од народне речи *креме(н)штак* или од стране, немачке речи *Gärbstahl.* Размотрићемо обе ове могућности.

У вези с речју *кременштак,* која се говори и без *н* — *кремештак,* овај би израз гласио мачи *креме(н)штаци,* па би и поникао у оним крајевима где се та реч говори, а она се говори у Васојевићима, Морачи, Дробњацима и, може бити, још у неким другим местима. Креме(н)штаком се назива *белутак* (соља), обичан кварц који је, као што је познато, врло тврд и при удару челиком испушта варнице, те се стога у недостатку кремена употребљава код народа за кресиво. Према томе, *мачи креме(н)штаци* означавали би врло тврде, љуте мачеве, мачеве из којих при удару севају варнице као кад се удари кременштаком о гвожђе, челик или једним о други. И на њих би се могли применити познати Бранкови стихови:

---

1) Истина је да још од XVI века постоје не много дугачки ножеви („мачеви“) који су са супротне стране сечива (тилута) били назупчани као тестера. Таквих је ножева („мачева“) било и до половине XIX века, а можда и доцније. Њих су имали војници у пионирским четама. И почетком овога века бајонети у војсци неких држава били су с једне стране тестерасти.

„Тврди као кремен камен, где станује живи пламен", јер је кремен близак обичном кварцу.

Ј. Панчић у свом предавању *Човек у преисториско доба* на једном месту,[1]) кад говори о материјалу за простије камено оруђе, каже: „Где га је (тј. материјала) пак било, као на неким местима у Француској и Ломбардији, ту су се нашла читава поља застрта од *кременштака*, у пола готови ножеви, секире, пијуци и друго несвршено или ту заборављено оруђе". Таква камена оруђа, као што је познато, прављена су од *кремена*, те је Панчић реч кременштак овде употребио у истом значењу, тј. као синоним речи кремен.

У песми *Росник Стеван и Ђулбег барјактар* из збирке Н. Шаулића[1]) више пута се помиње (стихови 257, 264, 270. 340, 344) *мач кременштак* који чак пресеца и „панцијер-кошуљу":

Десну руку тури на умкаша,
Те извади *мача кременштака*,
Па поближе пријера зечкаља,
И Турчина љуто ударио.
Колико га лако ударио
Пресјече му панцијер кошуљу,
Указа му џигериџе црне . . .

Турчин је, према песми, поред „панцијер кошуље" имао још и „уз кошуљу шипке од челика", те му сабља није могла нашкодити, већ је при удару само „ватра сијевала", али је Стеван једним ударом мача кремештака пресекао и панцир-кошуљу и шипке од челика тако да се указала црна утробица (јетра). Одавде се види да је, према народном певачу, *мач кремештак* не само врло оштар већ и необично тврд и љут мач. Ови стихови ишли би у прилог прве могућности о значењу израза „мачи гребештаци".

На питање како је од *мачи креме(н)штаци* постало *мачи гребештаци* није тешко одговорити. Народном певачу који је први пут чуо *мачи креме(н)штаци* није била позната реч

1) Ј. Панчић, Из природе, С. К. Задруга, 140 (1893)
1) Н Шаулић, Српске народне пјесме, I, 1 стр. 483 (1929)

креме(н)штак, па ју је погрешно запамтио као *гребенштак* Такав додатак, једном створен у оним крајевима и од оних певача којима је била непозната реч креме(н)штак, употребљаван је и даље. У том погледу испитаћемо свих шест примера.

Пример под 1 налази се у песми *Шеховић Осман,* у којој се као узор јунаштва узима Бојичић Алија, те Вук вели: „По овоме се види да су ову пјесму спјевали Срби закона Турскога“. А „Срби закона Турскога“ још лакше су могли да погрешно чују и запамте горњи израз. За саму песму Вук вели да ју је чуо и забележио од свога оца.

Пример под 2 налази се у песми *Бој на Лозници,* коју је Вук забележио од Филипа Вишњића. Вероватно је да се реч *креме(н)штак* не говори у Вишњићеву крају или је њему била непозната, као што је била непозната и Вуку, јер је нема у његову Рјечнику. Стих: Ето *гребу* мачи *гребештаци* или је Вишњић направио место *с'јеку* ... или је можда првобитни облик *гребу мачи креме(н)штаци* изражавао љути бој у коме су се чак и мачеви кременштаци толико израњавили и иступили да више не секу него гребу, па је и овде употребљен да би такође изразио оштрину борбе и јачину битке у којој су употребљене све три врсте ондашњег оружја — пушке, мачеви, топови:

Стоји цика тананих пушака,
Стоји јаук рањених јунака;
Ето *гребу мачи гребештаци,*
Ев' шкргућу кости од јунака,
Јека стоји убојних топова,
Земља јечи, ведро небо звечи.

Најзад, ово би могла бити фигура, без везе са правим значењем, слична оној у стиху: *Бечу* граде, не *бечи се* на ме.

Пример под 3 налази се у песми *Срби у Донаверту,* која је изишла у Даници за годину 1826, како Вук наводи. Реч *гребештак* је ту написана великим словом, као и у стиху који Вук наводи у Рјечнику. Према томе би се, можда, могло за-

кључити да је певач или онај који је ту песму забележио, као и Вук, ову реч везивао за какво место.

Пример под 4 је из песме чији је скупљач непознат.

Примери под 5 и 6 налазе се у песми *Ударац на кулу капетана Адама Илића,* коју је Вуку послао Саво Мартиновић и коју је сам спевао, како у предговору VIII књизи наводи Љуб. Стојановић.

Друга могућност је да је реч *гребештак* постала од немачке речи *Gärbstahl*, која означава нарочиту врсту челика и коју ћемо изближе објаснити.

Такозвано *ковано гвожђе* може се директно добити из гвоздене руде, као што се ово гвожђе и добивало на примитиван начин: руда се помеша с дрвеним угљем (ћумуром) и загрева се на огњишту дувајући ваздух меховима. Да би се овакво гвожђе претворило у челик, оно се жари с прахом од дрвеног угља (ћумура): гвоздене шипке попрашене ћумуром загревају се у земљаном сандуку. Овај процес назива се *цементација,* а тако добивени челик — *цементни челик.* На овај начин се израђивао чувени *дамаски челик* („сабља димискија"), тј. цементацијом кованог гвожђа које је директно добивено из руде на огњишту. У 18-ом и 19-ом веку добивао се добар челик цементацијом танких шипака од кованог гвожђа, али такав челик није хомоген: свака се шипка највише угљенисала по површини, а у дубини све мање. Стога се овај челик накнадно обрађивао: искивао у танке, пљоснате шипке и калио, затим се више тих шипака везивало у снопић (нем. Garbe) који се усијавао, па чекићем искивао или ваљцима извлачио. Тако добивени челик зове се немачки *Gärbstahl* („рафинисан челик"). Од тога челика градиле су се најфиније врсте разноврсног сечива.

На основу овога, *мач гребештак* би означавао мач од нарочитог челика (нем. *Gärbstahl* или *Gerbstahl* или *Gerbestahl)* и као што обично бива с туђим речима чије је значење простом човеку из народа, када их први пут чује, нејасно и непознато, тако се и овде десило: без обзира на језичке законе о претварању извесних гласова или гласовних група код позајмљених речи, реч је доведена у везу (народном

етимологијом) с нашом речју *грепсти* и добила тако у оба дела наш облик.

Ако би се ова претпоставка усвојила, за коју засада нема сигурних доказа, било би јасно и значење израза *гребешко гвожђе* (Све у љуто у гребешко гвожђе). То би дакле био нарочити облик челика (љуто гвожђе = челик). Пут би био обрнут од онога што смо навели говорећи да је *гребештак* постало од *кремештак*. Певачу је била непозната реч *гребештак*, па ју је заменио њему познатом речју *кремештак*. Веза му је изгледала природна: особине кременштака пренесене су на мач, тј. то је мач тврд, љут као кремештак, дакле мач нарочитих особина које би, у крајњој линији, биле условљене материјалом од којег је искован. Можда би у прилог ове претпоставке: да је *кремештак* (као назив мача) направљен према гребештак ишло и то што кременштак нема у поменутој песми *н*, које бисмо очекивали судећи по паралелним образовањима: *планинштак, илинштак* итд. Додуше, кременштак се јавља и без *н*, дакле као кремештак, и у нашим народним говорима, бар у значењу белутка.

В. М. Мићовић

ПРИЛОЗИ ЗА РАЗЈАШЊЕЊЕ ИЗВЕСНИХ НАЗИВА ОРУЖЈА У НАРОДНИМ УМОТВОРИНАМА

О оружју у српским народним песмама доста је писано. И поред свих настојања да се разјасне извесни непознати називи оружја, који се јављају у народној традицији, а специјално у народној поезији, није се у потпуности успело. Шта више, за неке називе дато је и погрешно тумачење. Сем тога, за највећи део ових назива није утврђено из кога времена потичу, па је зато и створена забуна око утврђивања да ли је појединo оружје средњовековно или из турског периода. Ово нарочито важи тамо где се овакво оружје појављује у народној традицији када се говори о извесном средњовековном догађају. Због тога ћемо настојати да помоћу домаћих и страних изворних података, уколико нам то буде могуће, утврдимо не само право значење назива и његово порекло већ и време када се код нас појављује, тј. да ли је средњовековно или из турског, односно новијег времена. При своме раду, поред цитираних аутора, за сваку реч понаособ тражио сам објашњење и у Даничићевом речнику.

За мач *гадар, гадара* постоје различита тумачења којој врсти оружје припада и каквог је изгледа.

У Вуковом Рјечнику стоји да је *гадар* оштра сабља, која се носи под коланом[1]). В. Ћурчић мисли да је то тежа и масивнија сабља, али при томе изражава сумњу да би то могла бити и нека врста мача[2]). С. Трojановић сматра да је *гадар* скоро исти као и палош, тј. мач чији је врх мало повијен[3]). По П. Стрмшеку *гадар* је, наводно, двооштрично скри-

---

[1]) Вук Ст. Караџић, Српски рјечник, у Биограду 1898; 84.

[2]) В. Ћурчић, Старинско оружје у Б. и Х., ГХДМ 1943, 115—116.

[3]) С. Трojановић, Оружје, С. Станојевић, Нар. енциклопедија, III, 217—224.

вено оружје, за које се у народној песми каже да се носи опасано и причвршћено уз седло. Он тврди да је реч арапског порекла[1]). Других тумачења код нас досад није било.

Међутим, наишао сам на извор који ми омогућава да дам исцрпно тумачење назива *гадар*.

У својој Историји отоманског царства из друге половине XVII века, описујући опрему и наоружање спахија Рико дословно за *гадар* каже: „Hanno ancora una Spada appesa à lato alla Sella de' loro Gavalli, la quale chiamano Caddara, ed ha la lama larga, e dritta; si servono di questa overo della Siabla conforme giudicano opportuno quando sono alle prese con gli loro inimici"[2]).

Дакле, према предњем тумачењу *гадар, гадара* је мач са широким и правим сечивом, који се веша о седло, у борби се служе њим или сабљом, што зависи од оцене ситуације када ће које оружје бити ефикасније.

Поред констатације да је гадар мач, за нас је нова и од нарочите важности и друга чињеница која говори да се гадар (гадара) носи поред сабље обешен под коланом. Потврду за овакав начин ношења и употребе гадаре налазимо у следећим стиховима народне песме:

Најти сине крваву гадару,
Припаши је коњу под колане,
Ако теби до невоље дође,
Те на паши буду панцијери,
Море бити, моје дијете драго,
Да ће ти се сабља преломити,
Узми сине крваву гадару,
Гадара се преломити неће,
Она море сјећи панцијере,
И сувише шипке од челика.

(Петрановић, 429)

---

[1]) П. Стрмшек, Orožje v jugoslov. narodno epiki, Zbornik za nar. živ. i obič. Juž. Slav., 1921 XXV, 10.

[2]) Ricaut, Istoria dello stato presente dell'imperio ottomano, Venetia 1672, 257.

Из ових стихова се тачно види оно што нам Рико није одређено рекао, тј. да се гадар, гадара употребљава тамо где треба да се секу „панцијери“.

С обизром на оваку употребу гадара, као и на чињеницу да се вешао под коланом, очигледно је да се ради о тешким и масивним мачевима међу које првенствено треба рачунати мачеве дворучњаке, који су служили, поред осталог, и за сечу панцира (оклопа).

За употребу дворучњака у средњовековној Србији и Босни, поред ликовних података са фресака у манастирима: Каленићу, Сисојевцу и на стећцима у Радимљи, Широком Бријегу, затим налазима у Т. Ужицу, Београду, Махали Јелац, Купресу, Благају итд., налазимо још и потврду у следећим стиховима народне песме:

Па он скочи на коња ђогина,
А потеже мача зеленога;
Десна му је прионула рука;
Он прихвати и лијевом руком
Приону̂ше руке обадвије.

(Вук II, 694).

Чињеница да се гадара употребљава заједно са сабљом, тј. оружјем оријенталног порекла, затим и само порекло имена говори да је оваква употреба тешког и масивног мача под именом гадар, одн. гадара била у турском периоду тј. после пропасти Србије и Босне, што значи од краја XV па до краја XVII века. Од XVIII века престала је употреба гадара за сечу панцира због тога што је ватрено дејство било такво да је пробијало сваки оклоп. Избацивањем оклопа из наоружања аутоматски је отпала потреба за гадаром. Име гадар, гадара пренето је на тешке сабље, али без првобитне намене.

За *корду* до данас није дато никакво одређено тумачење какво је то оружје. П. Стрмшек по Академијином речнику даје објашњење о пореклу речи *ћорда* или *корда* и каже да *корда* нема неких нарочитих особина[1]). По Вуку

[1]) П. Стрмшек, н. д. 11.

је корда исто што и ћорда или ђорда са примером: И дај мени корду зарђалу или: О бедри му оштра ђорда[1]). В. Ћурчић говори да се у народним песмама ћорда помиње уместо сабље и закључује да се под тим именом подразумевају сабље простије врсте, које су носили сиромашни људи[2]). По Мажуранићу корда је мач, сабља, иста реч ћорда[3]). Међутим објашњење за корду налази се у средњовековним споменицима, где се прави разлика између мача и сабље са једне и корде са друге стране. По једном документу писаном у Трепчи 16 I 1411 године, Иван Каруч тужи се кнезу и суду дубровачком да је Никша Пешчић или Соркочевић силом и оружјем ударио на његову кућу и опљачкао му трговину: „а они најахаше с назими кордами и мчи, и куплу му разграбише.“ О истоветном догађају постоји акт и на латинском језику, из кога видимо да је корда преведена као нека врста великог ножа: „cum cultelissis et ensibus euaginatis et omnes mercantias“[4]). Из једног другог акта, писаног у Требињу 1419 године, види се да корда није ни мач ни сабља: „узета е таи сабља за мач и за дви корди, које су дане Гојеку мчару“. Дакле, у овом конкретном случају, корда се издваја од мача и сабље, па је веома вероватно да је то велики нож, као што то стоји у латинском тексту претходног документа. За ову поставку говоре и следеће чињенице: корда претставља мању вредност од мача, а овај опет од сабље; затим у Дубровнику се још и данас под кордом подразумева велики месарски нож. У осталом „culter“ значи нож, месарски нож[5]). Тако исто и Марин Држић у своме делу Дундо Мароје помиње корду, за коју је П. Колендић дао објашњење да је то дуги нож[6]).

---

1) Српски рјечник, 156, 301, 679.

2) Ћурчић, н. д. 114.

3) В. Мажуранић, Приноси за хрв. -прав. повј. рјечник, у Загребу 1908—1922, 527.

4) К. Јиречек, Српски споменици, Споменик СКА XI, 56, 57, 71.

5) Ј. Ђорђевић, Латинско српски речник, Београд 1886, 378.

6) Држић Марин, Дундо Мароје, Београд 1951, 257.

Из свега овога да се закључити да је корда средњовековно оружје које се употребљавало у Србији и у Дубровнику. Она се и код нас израђивала, што се види из још данас заосталих старих презимена Кордић, чији је неки предак био ножар и израђивао — корде.

О питању порекла *сабље димишкиње* код нас је укорењено мишљење, да су сабље димишкиње, из народних песама, добиле тај назив по томе што су рађене у Дамаску[1]). Међутим, из следећег навода у путопису Евлије Челебије, који смо добили од Гл. Елезовића, изгледа да нису. Ево шта Евлија прича о томе: „За време мога детињства у време владе султана Омана убијеног између магазина покривеног оловом и топ-капије била је радионица звана *Димишки-хане*. Њу је био подигао султан Мехмед Освајач. Султан Мехмед је мајдан гвожђа у старом Стамболу искоришћавао и од његове руде израђивао у Димишки-хани — димишкиње. Тај занат су обављали мајстори ковачи сабаља и мачева, по типу израде као мајстори из Сеђана, Марока (Маграб) и из Зивеза. Шта више, овај бедник имао је прилике да види да је главни мајстор за сабље султана Мурата IV (Kilicci Basi) мајстор Давуд радио у поменутој Димишки-хане. То је била велика радионица ван града, крај морске обале. Касније, приликом ступања на престо султана Ибрахима, оне године кад је дао да се погуби Кара Мустафа-паша, звани Кеманкеш (вештак на луку) — убијен је 1643 — кад је наступила слабост у царској државној управи, директор царинарнице Али-ага од управе државних добара узе поменуту Димишки хану и ту у њој начини јеврејске куће једну

---

[1]) Вук Ст. Караџић, Српски рјечник, 125; димишћија, демешкиња, демишкиња сабља из Дамаска;

Рјечник ЈАЗиУ II, 399; димискија, димишћија челик модре боје, како се негда у граду Дамаску ковала.

П. Стрмшек, н. д., 12,; одличне су биле како по свој Европи, тако и код Јужних словена сабље из Дамаска (димискија, димишћија, демискија и демешкиња).

В. Ђурчић, н. д. 110.; сабље су прозване дамаскиње по граду Дамаску, који је био на далеко познат као место где се најбоље сабље кују.

поврх друге, и тако од те Димишки-хане и од њеног гвозденог рудника не остаде ни трага ни гласа“[1]).

Немамо разлога да не верујемо овом наводу у путопису Евлије Челебије, који је, како то наводи, имао прилике да види и главног мајстора Давуда где ради у Димишки-хану.

С обзиром на предње, а нарочито на то што је Цариград далеко ближи од Дамаска, као и што је додир наших крајева са Цариградом био јачи и приснији него са Дамаском, врло је вероватно да су сабље из народних песама „димишкиње“ добиле назив по радионици Димишки-хана.

За епитет *зелен* који се често даје мачу и ножу — П. Стрмшек се позива на Водника и каже да зелен значи исто што и сјајан. Тако се зове нека врста белих коња: зеленко, зелен коњ[2]). По Мажуранићу зеленко је јабучно-зелен или риђ коњ[3]). Налазимо да је ово објашњење потребно допунити и оним које је дао Т. Маретић, тј. да је реч *зелен* настала од корена *зел*, који значи „сјати се““[4]). Исто се значење разабире у руском епитету „зеленое вино“, тј. вино које се светлуца када се точи. Даље, *зелен* може значити сив, што доказује реч *зеленко*, тј. нечисто бео, односно сив коњ. У народним песмама се наилази на — зелена сокола. За зеленог пса се каже зељов, за зеленог вепра — зељуг итд.

Према свему овоме, излази да је мач добио епитет *зелен* искључиво и само по сјајном или сивом сечиву.

Дадоше му копље убојито,
И мач зелен старога Војина.
(Вук II, 132)

Крваве му руке до рамена,
И зелени мачи до балчака.
(Вук II, 298)

Ману руком и мачем зеленим.
(Вук II, 466)

[1]) Evliya Celebi seyahatnumesi, knj. I, str. 71, red 8 do 18. izdanje IKDAM.

[2]) П. Стрмшек, н д. 14.

[3]) В. Мажуранић, н. д. 1678.

[4]) Т. Маретић, Епика, Загреб 1909, 44.

У народној песми се помиње епитет *„аламанка“:* па повади сабљу аламанку“[1]). У Академијином речнику стоји да епитет означава сабљу из Немачке, а јавља се уз реч сабља, али и без ње. П. Стрмшек наводи као пример да српско-хрватске песме дају епитет мачу или сабљи према пореклу[2]). Код Вука стоји „аламанка сабља“ са примером: О појасу сабље аламанке[3]).

По једном документу из Дубровачког архива, који је објавио Никола Јорга, види се да Дубровачка Република поручује 1430 године сабље „in Alamanian“, па је веома вероватно да је то исто радила и Србија, а поготову када се има у виду да је немачко-византиска трговина већ од XII века ишла преко Србије[4]).

У једном другом писаном извору стоји: „аламанским копијем“ дакле немачким копљем[5]). Оба документа говоре у прилог поставци да су епитети: аламанака, аламански и сл. средњовековни и да су настали због тога што је оружје о коме је реч немачког порекла.

Речи *топуз* и *буздован* примљене су од Турака. Ј. Мишковић се позива на Цеваб меја и наводи да шестоперац долази од персиске речи „chesper“ (шешпер), која значи да има шест страна или пера[5]).

У средњевековним српским споменицама за све ове врсте оружја, тј. за топуз и буздован сачувано је име „палица“. Тако Глигорије Цамблак у животопису Стефана Уроша III помиње „жељезноју палицеју“, или Доментијан у животопису св. Симеона: „и без копија боди, и без м’ча сечи, и без паличија убиваје“[7]).

У латинским документима палица се зове *macia ferrata,* macia ferrea, и macia di ferro, одакле се и данас у Дубровни-

Вук II, 456;
2) ЈАЗиУ I, 62; П. Стрмшек, н.д. 11;
3) Вуков рјечник 4;
Н. Јорга, Notes II 283;
5) Проротство деспота Стевана Лазаревића, Старине IV, 83—85;
Ј. Мишковић, Косовска битка, Београд 1893, 75;
7) Глиг. Цамблак, Живот краља Стефана Дечанског, Београд 1936, 38;

ку и на приморју каже за палицу „маца“, док је у Херцеговини, око Попова Поља, сачуван средњовековни назив *палица*.

Називи *топуз* и *буздован* највероватније да су код нас одомаћени после пропасти националних држава, па их, према томе, не можемо сматрати за средњовековне, већ за називе који су настали у турском периоду.

У народним умотворинама, нарочито новијег времена, не помиње се реч *самострел*, већ уместо тога наилазимо у Дубровачком архиву на израз „balistra, balestra, balista“ и т.сл. са истим значењем као и самострел: „јер оружје и балестри приходили су и приходе из нашега места у Котор“[1]).

Самострел је направа код које је лук учвршћен на постоље (држаљу) на коме је уређај за задржавање и окидање тетиве. Захваљујући држаљу самострелом се нишани као и пушком.

Самострел је стара српска реч, која се помиње у средњовековним пословицама: „Боље јест на самострел наступити нежели на клеветничије очи“[2]).

Копље *костањево, коштуница* или *костајница* тумачи се на разне начине. В. Ћурчић претпоставља да име долази од места где су копља кована, па чак не искључује могућност да је име добивено по месту Гуштајну (Словенија), где је постојала позната челичарна[3]). По Стрмшеку копље *костањево, костајница* и *коштуново* морало је бити од кестенастог дрвета[4]). У Академијином речнику постоји слично објашњење[5]) док се у Вуковом Рјечнику доводи у везу са речју костањ = кестен[6]).

---

[1]) М. Пуцић, Споменици србски од 1395 до 1423, у Биограду 1858, 113;

[2]) Ст. Новаковић, Примери књижевности језика старога и српскословенског, Београд 1904, 533;

В. Ћурчић, н.д. 35, 36;

П. Стрмшек, н. д. 17, 18;

[5]) Рјечник ЈАЗиУ V, 375—376;

[6]) В. Ст. Караџић, Срп. рјечник, 279, 303;

Поред наведених тумачења доносимо и мишљење М. Јенса, који, пишући о турској војсци, каже да је копље „карки мерак“ или „костаница“ било првенствено наоружање коњице и највише се украшавало двопламеном заставицом.

Проф. Гл. Елезовић мисли да ће се то пре тицати места Костајнице у сев. западној Босни, где су израђивана копља, него да долази од костањевог дрвета или нечег другог. Ово своје мишљење он поткрепљује чињеницом да су у тим крајевима били гласовити јунаци крајишници, који су неуморно водили борбу са Хабзбурговцима, затим што је код Турака било уобичајено да сваки погранични крај има своју специјалност: смедеревски, напр., — одело од разних животињских кожа, а босанскокрајишки — „костањево копље“.

Ова претпоставка Гл. Елезовића не само да је оригинална већ је и врло вероватна, а тако исто и навод Јенса да су ова копља била украшавана двојезичном, односно двопламеном заставицом[1]).

Г. Шкриванић

---

[1]) M. Jähns, Handbuch einer Geschichte des Kriegswesens, Leipzig 1880, 718 . . . „Die Lanze „Karki Merak” oder „Kostaniza” war wesentlich Waffe der Reiterei meist verzierte man sie mit einem doppelzungigen Fähnchen.”

ЕНКЛИТИЧКИ ОБЛИК ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ КАО ЗНАК МОДАЛНОСТИ

Има врло разноврсних и многобројних психолошко-емотивних момената који могу да обоје у модалном смислу исказ говорног лица. Ма колико била развијена, у морфолошком погледу, система глаголских начина некога језика, она не може бити толико савршена да обухвати све могућне нијансе расположења лица учесника у говору.

Српскохрватски је, у поређењу са језицима који имају развијенију систему глаголских начина, у овом погледу изразито сиромашан језик. У школама учимо да сем императива и потенцијала у нашем стандардном књижевном језику немамо других посебних начинских облика. За обележавање начина служимо се, међутим, транспозицијом времена (*биће да је тако, умрех од жеђи* и сл.) или уплетањем какве модалне речи у реченично ткиво (*он је, истина, добар, али . . ., то је, можда, тачно* и сл.). Често је довољно значење самог глагола главне реченице (напр.: *желим да дођеш, сумњам да ће дођи*) или увођење свезе иначе карактеристичне за модалне ситуације (напр. *да дођеш сутра, да ниси ни писнуо*) па да присуство модалности буде сасвим очигледно.

У списак ових различитих средстава помоћу којих се у српскохрватском језику, исказује модалност треба, по моме мишљењу, увести и употребу дативних облика личне заменице.

Облици личне заменице јављају се, напр., у безличним реченицама типа: *пије ми се, спава ми се, пева ми се*. Ове су реченице модалног карактера. Довољно је, да бисмо се уверили, извршити идентификацију њиховог значења (*пије ми*

се = ја бих пио; *спава ми се* = ја бих спавао, *пева ми се* = ја бих певао). Преобраћање нормалне конструкције са субјектом у безличну конструкцију с дативом и има за циљ да се, значењем намене које датив обележава, потенцира чињеница да субјекат уноси своје лично расположење у исказ.

Датив је, у нашем језику бар, најподеснији падеж за одређивање психолошких односа. Отуда је сасвим разумљиво што се језик баш њиме служи да надокнади релативно сиромаштво глаголске системе у облицима за обележавање модалних прелива.

Пошто су емотивни моменти које у датим приликама треба обележити својствени *лицима учесницима у говору*, то је логично, ако их већ обележавамо падежним обликом, да их обележавамо падежним обликом *личне заменице* — претставника лица у говорном организму. Треба нагласити да употреба личне заменице за обележавање психолошких нијанси има уопште широку примену у различитим језицима, што је начелно и утврђено у науци (треба се, рецимо, сетити улоге личне заменице дативног облика у обележавању категорије тзв. „абундантног рефлексива“ — напр. тип: *да си идемо* који се јавља у нашим источним дијалектима).

Познато је у науци да се етичким дативом (исп.: *нешто си ми убледео)* открива позитивно расположење говорног лица у тренутку формирања дате реченице (исп. у нашим најновијим граматикама за средње школе — код М. Стевановића[1]): „С посесивним дативом је сродан тзв. *датив интересовања* (етички датив), којим се изражава као нека изузетна наклоност и интересовање за појам с именом у томе облику; напр. Где си, *мени,* од Задра Тодоре! — Спавај, чедо, *својој* нани ...“ и код Брабеца-Храста-Живковића[2]): „Датив првог и другог лица енклитичког облика личне замјенице употребљавамо да изразимо неку душевну близину према

---

[1]) Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, стр. 400.

[2]) Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb 1952, str. 203.

ономе, с ким говоримо. То је етички датив“. Реченица са етичким дативом: *Нешто си ми убледео* протумачена изражавала би ово: ја са учешћем, пријатељски, срдачно, констатујем да си убледео. Ако је модус: став говорног лица, тј. преливање реченице нечим од психолошких доживљавања говорног лица — онда су овакве реченице с етичким дативом модалне реченице.

Модус у ужем смислу, онако како се обично узима, подразумева увек нарушавање нормалног односа између самог субјекта и предиката, тј., другим речима, модални прелив који се уноси у реченицу даје нов елеменат значења самој вези субјекат-предикат. Напр. речју *вероватно* у реченици: *Он је, вероватно, дошао* уноси се елеменат несигурности у саму везу субјекта *он* и предиката *дошао је*.

При употреби етичког датива имамо, међутим, друкчију ситуацију. Уношењем емотивног прелива од стране говорног лица у исказ реченице не мења се ништа у самом односу субјекта и предиката. Напр. у реченици *Он ми је убледео* уношењем или изостављањем овога *ми* не мења се ништа у самој чињеници да је он убледео, тј. однос субјекта и предиката остаје непомућен. Па ипак, ако се модус схвати у ширем смислу као категорија у којој је битан став говорног лица без обзира на то да ли се тим ставом нарушава нормалан однос између субјекта и предиката, или се само целом исказу даје посебан прелив, онда је употреба дативног облика личне заменице заиста и овде знак извесне модалности. У сваком случају битно је то да се уплетањем етичког датива у реченично ткиво уноси у сам исказ једна посебна нијанса. Ово нарочито истичем баш зато што се та чињеница иначе превиђа. У граматици Брабеца-Храста-Живковића има, напр., овакво тврђење: „значење реченица се без тих (етичких) датива не би битно промијенило, јер ти дативи не казују коме је нешто намијењено“[1]), са којим се ја само делимично слажем. Исказ реченице коме је одузет емотивни прелив изостављањем етичког датива губи од своје специфичности не,

---

[1]) о. с. 204.

додуше, онолико колико би губио да је у питању модус у ужем смислу, али ипак довољно да промена буде уочљива. Разуме се — кад је у питању само меснички манир, а не стварна потреба за обележавањем емотивног момента, као, рецимо, понекад у нашим народним песмама, онда се изостављањем етичког датива исказ реченице заиста не мења. Али у живом говору употреба датива енклитичког облика личне заменице има свој посебни, одређени смисао.

У истој граматици има иначе једна сасвим тачна опаска која недвосмислено указује на то да се приликом употребе етичког датива заиста ради о уношењу емотивног прелива од стране говорног лица; исп.: „У разговору с човјеком, који нам није близак, те (етичке) дативе не бисмо употребили“. Међутим, ова је констатација остала без закључка — није указано на то у каквом односу стоји овакво уношење става говорног лица са самом модалном категоријом.

Дативни облик личне заменице, дакле, у различитим ситуацијама може да послужи као средство којим се обележава психолошки прелив — став говорног лица. Моја је намера и била овде да истакнем ту чињеницу сматрајући да би било само корисно за наставу у школама кад би се, у вези с проучавањем модалне категорије у нашем језику, обратила мало већа пажња на могућност употребе личне заменице у случајевима кад је прави модус, модус у ужем смислу у питању (напр. *спава ми се*) као и у случајевима кад је у питању само емотивни прелив, тј. модус у ширем смислу (напр. *шта ми радиш*).

Милка Ивић

Језик у школи

ОБРАДА ПРОМЕНЕ ЗНАЧЕЊА РЕЧИ

Реч добија своју пуноћу тек у реченици. Њена динамична активност настаје тек у реченици. Ако су ученици правилно схватили то основно питање функције речи у реченици, лако ће даље улазити и у друга питања. Већ је обрађено значење речи, шта која реч значи самостално употребљена; зна се и функција речи; једне су предодређене да буду именовања предмета, друге имонавања особине, треће казују дејство, четврте су односајне, пете везивне и сл. Већ се запазило да рецимо у функцији субјекта може иступати ма која врста речи и ма који њихов облик узет номинално. Из тога се извело да речи кроза своју функцију прелазе из једне категорије у другу, вршећи функцију која није дотле за њих била карактеристична. Запазили смо да именица, као смостална реч, може преузети службу детерминативну, постати детерминативна својом фунакцијом. Уп.: Павле је ученик, где је *Павле* субјекат, тј. независна реч у независном облику и у независној функцији; *ученик* — независна реч у независном облику и зависној функцији (име у предикату). — Професор Јовановић је разредни старешина, где је *Јовановић* субјект, тј. независна реч у независном облику и у независној функцији; *професор* — независна реч у независном облику и у зависној функцији (атрибутска апозиција); *разредни старешина* као синтагма независна реч (именица са својим атрибутом, придевом) у независном облику и зависној служби (име у предикату којим се ближе одређује субјекат) јер се њоме ближе одређује субјекат. — А за коју је врсту речи карактеристична

детерминативна служба? — За придевске речи (тј. за све речи с придевским особинама — које казују особине, својства, припадност, које имају трородност, промену и сл.), тј. за придеве, придевске заменице и променљиве бројеве. То значи да и саме именице у детерминативној служби постају у извесном правцу придевским речима иако нису способне да прилагођавају свој род именици коју одређују. Особина је именице да има један род, док је особина придева да има баш три рода — управљајући се својим обликом према именици коју детерминише, а која може бити мушког, женског итд. рода. — Именица је, дакле, службом постала придевском речју, али се обликом није прилагодила, па ту имамо само један степен приближавања и мешања речи и њихових значења кроз њихове функције.

Посматрајмо придев. — Он је предодређен да буде детерминативна реч. То проистиче из његова значења, његове семантике. Али придев може иступити у реченици и у друкчијој служби. Ученици се подесним примерима уводе у те преливе значења, који настају из службе речи у реченици. Све док реч има детерминативну службу, она је придевског карактера. Али и таква, придевска реч може функцијом преузети на себе друкчију улогу, па на тај начин бити на прелазу у другу врсту речи. Живот се речи очито огледа у овим преливима значења. Придев прелази потпуно или делимично у какву другу врсту речи. Наводимо примере и вршимо анализу: Дошао је *стари* човек. — Придев *стари* овде је у правој, својој главној служби и с основним значењем: казује особину човека, те је одредбена (детерминативна) реч; стоји као атрибут. Али се може за човека који је стар рећи и само: Дошао је *стари*. — Шта ту имамо? — Субјекат је *стари* (а у предњем примеру је то био атрибут). Али тај субјекат, дакле поименичена реч, реч која је кроза своју (субјекатску) функцију постала именовањем лица с одређеном особином а не саме особине (*стари човек — стари*), тај је субјекат задржао свој придевски облик — одређени вид или облик. Тако ће тај поименичени придев сачувати своје формалне особине придевске, али ће смислом бити у свему именица, именовање лица, дакле оно што је карактеристично за именицу. Мо-

жемо рећи и: Дошао је *старац*. Овде *старац* значи што и *стар човек*. Али ту није довољно одређено лице: зна се само да је неки, уопште *стар човек*. Али који је то човек, ми поближе не знамо. Међутим, из реченице: Дошао је *стари човек* — или: Дошао је *стари*, јасно нам је на којег се човека мисли. Ту више није ма који човек с особином да је стар него је то једно одређено лице, човек који је стар, али и који нам често долази, кога добро знамо, кога чак и зовемо само: *стари*. *Стари*, дакле придев у одређеном облику (виду), потпуније опредељује лице на које се односи него што то чини синтагма *стари човек* или *стар човек*. Ученици ће с малом нашом помоћи лако запазити да је најнеодређеније опредељење *стар човек*, нешто више опредељено *стари човек* односно *старац*, најопредељеније је *стари*. Јасно ће бити из овога да је сам придев у одређеном облику способан да преузме функцију именице, да буде оно што је карактеристично за именицу, — субјекат, објекат и сл., дакле све оно што може бити сама именица. Тако развијамо анализу: Видео сам *старог*. — Запажамо да је најопредељеније казивање самим одређеним обликом придева, дакле: Дошао је *стари*.

Придев је, дакле, у свему преузео функцију именице, али је сачувао свој облик. Овде имамо непотпуно прелажење из једне категорије у другу. То се запажа и у другим службама придева на прелазу у именицу: Видео сам *малог*. Ту је придев у одређеном облику *мали* употребљен у функцији објекта — *малог*. То је исто као да сам рекао лицима која добро познају тог малог: Видео сам *малишана*. *Малишан* је једно одређено лице, а и *мали* исто тако. Овде је то објекат, дакле зависна служба самосталне речи у зависном облику.

Идемо даље. — Узимамо пример: *Хрватска* је лепа земља . . . — Реч *Хрватска* је именица. Нико при површном гледању и не помишља на шта друго. Али кад уђемо у анализу речи, њена облика и значења, запазићемо нешто друго. Кад ученицима објаснимо да је то било некад: *хрватска земља*, па се потом скратило само на ону спецификацију, на одредбеницу, на оно што је у одређивању земље ново, —

тек тада ће се запазити како је придев *хрватска* примио особине онога што је као придев одређивао: *хрватска земља — хрватска — Хрватска.* Дакле, придев као атрибут преузима значење именице и постаје именицом, што се и у писању, као секундарним начином, обележава великим словом. Али посматрајмо облик те „именице“, управо тог поименичeног придева. Кад узмемо ту реч у којем другом облику, запажамо да и даље чува придевску промену, да је, дакле, обликом придев: *Хрватска — Хрватске — Хрватској . . .* — Опет имамо непотпуно прелажење: придев је остао у свом придевском облику, али је функцијом, кроз функцију, променио значење и постао именицом.

Настаје питање: Па како сматрати ту реч? — Придевом или именицом? — По облику придевом, по служби именицом. Па потом и значењем саме речи то постаје именица. — Дакле: именица која је постала од придева, али сачувала свој придевски облик, а добила именичну службу, па потом и именичко значење. Ничега у томе нема чудноватог, парадоксалног. Ученик мора и у томе увидети како се врше померања значења речи . . .

Прелазимо на даља излагања. — Узимамо други пример: *Петокрака* је била извезена на застави. — Шта је овде субјекат? — *Петокрака.* — А шта то значи: *петокрака?* — То је *звезда петокрака.* — Ту имамо синтагму: *петокрака звезда.* Придев *петокрака* као ознака, спецификација звезде преузима значење именице, означава звезду, постаје именицом као ознаком предмета. То је у свему служба именичка. Покушавамо да извршимо и анализу различних облика те речи придева-именице *петокрака.* Мењамо: *петокрака звезда,* од *петокраке звезде,* на *петокракој звезди, с петокраком звездом . . .* (Разуме се, узимамо не такву промену, као парадигму, него вршимо комбинације у реченицама, особито ако се ствар ради у млађим разредима, рецимо још и у трећем, али вероватно већ у четвртом разреду, а особито у старијим разредима, — може се узети и сама парадигма; примери у реченицама не морају бити и овде, за све баналне случајеве, него само као рекапитулација онога што се већ добро зна,

чиме се поуздано влада). Али запажамо да се реч *петокрака* јавља и у промени на особитији начин: Говоримо о *петокраки* поред о *петокракој*. — Шта ту запажамо: *петокракој* — *петокраки*? Из тог односа запажамо у једном случају придевску, у другом именичку промену. Да ли је значење у та два случаја исто? — Да, или готово исто. У потсвести говорног лица једном одлучује моменат у прилог придева, па се узима придевска промена. Томе помаже још и континуирана употреба придева *петокрака: петокраке* — јаке, *петокракој* — јакој итд. У другом случају преовлађује други моменат: реч се схвата правом именицом, па се тако и третира: *петокрака* — *кука, петокраке* — *куке, петокраки* — а не *петокраци* јер се осећа веза с петокраком. Зашто нисмо узели обичнију именицу: мајка, рука и сл.? — Баш зато што је то реч ређа у употреби, што је њена промена с особеностима — да не мења *к* у *ц*, пред старим *-и*. *Петокрака* употребљено као именица у потпуности је прешла и значењем и обликом у именицу, па имамо: *петокрака* — *петокраки, петокраком* и сл.

Наводимо и пример *класна*. Некад се наставница као разредни старешина звала *класна*. То је класна професорица, управница у класи, разреду. Слично се десило и с том именицом као с именицом *петокрака*. Имали смо промену: Дошла је наша *класна управница*, — ту је *класна* одредбеница именице *управница*. И то је придев. Али се чешће говорило: Дошла је наша *класна*. — Ту већ имамо субјекат именицу *класна*. И тај субјекат има свој атрибут: *наша*. Ако бисмо употребили ту поновљену именицу у којој другој функцији која би захтевала облик који је карактеристичан за именичку а не за придевску промену (напр. датив), имали бисмо: Дао сам *класној-класни*... Одиста, кад у језичком осећању превагне облик *класној*, знак је да смо реч схватили као придев који је у служби именице, али је сачувао облик придевски (падеж). Ако пак у свести говорног лица превагне осећање именице, употребиће се облик *класни*. Шта то значи? Можемо ли по вољи употребљавати овај и онај облик? — Можемо. Можемо стога што се баш у томе

манифестује да ли је говорно лице осећало ту реч именицом или придевом. Ништа не смета што ћемо остати и овде у анализи као по средини: може једно, може и друго. Али ученике треба непрекидно уводити у разумевање, у мишљење у језику и о језику. Они ће баш овде запажати да је језик особита материја која се непрекидно креће, развија, помера. Та двострукост показује да је реч у току, у процесу мењања значења или да је већ променила значење, а да тек затим долази прелаз у облик који је особит, именички. — Ученици ће лако схватити из упоређења примера прелаза придева *петокрака* — *класна* како се једној речи дају веће могућности прелажења из једне групе у другу, док се то другој не омогућава. Зашто нам је већ помало необична промена класна — класне — *класни?* Некад је то била обична, нормална форма те промене именице *класна*. Сад се готово и не чује, па ћемо задржавати облик који има придевско значење, дакле, и придевски облик, док се све чешће одлучујемо за именичну промену *петокрака* — *петокраки* итд. — Употреба утврђује облик.

Ученици треба да из овога појме како се богати фонд речнички једне категорије овим прелажењем, али исто тако треба да знају да на тај начин не сиромаши ни онај фонд речи из кога се прелази. То је прелажење обично само преливање, разгранавање значења, умножавање, развијање и богаћење језика. Тако се језик подмлађује и развија. То подмлађивње, како се види, може бити стварањем или извођењем нових речи, али исто тако и простим прелазом из једне категорије у другу, задржавајући нешто од онога што је карактеристично за категорију из које се прелази, а примајући оно што је карактеристично за категорију у коју се прелази, али може бити и потпуног прелажења — и значењем, као примарним моментом, и обликом, као секундарним . . .

Потом узимамо именице и њихов однос према другим речима. Запазили смо да именица може бити у зависној служби: као атрибут, као име у предикату, као апозиција — у номинативу, независном облику, али то може бити и кроза

своје зависне облике без предлога или с предлозима. Али именица може и номиналним, називним обликом постати зависном речју, одредбом количинском и сл. Тако имамо: Дошла је сила људи. Каква је служба именице *сила*? — Њоме се одређује количина људи, дакле — то је количинска служба. Значи исто што и: *много*. Потом: Он све ради *силом*. — Ето опет зависног падежа *силом*. Он значи начин, па је то већ прилошка одредба за начин. — Он долази *у зору* — *у зору* је додатак прироку, прилошка одредба за време. То је веза зависног падежа (акузатива) с предлогом, а с прилошким значењем. Можемо исто то рећи и: Он долази *зором*. Овде је инструментал без предлога с истим значењем: казује време вршења радње глаголске, има прилошко значење. — Или: Óна ради и *дању* и *ноћу*. — *Ноћу* је инструментал, али са значењем временске ознаке, прилошке одредбе за време. Нама је познато како је постао облик ноћу: ноћ-ју > *ноћу*. То је јасно. Али имамо облик *дању*. А то је именица мушког рода. Без наставка је. Према томе, наставак би за инструментал био *-ом: дан-ом*. А овде имамо *дању* . . . Аналогија: према јменици *ноћ* овде имамо наставак *-ју: дан-ју*, што се јотује, па имамо: *дању*. Откуд та аналогија? — Именице *дан* и *ноћ* казују две половине или два дела временског термина од 24 часа; употребљавају се паралелно, а и значењем су везане. Отуд се облик инструментала од *дан* приклонио облику инструментала *ноћ*: према *ноћју* имамо *данју*, па даље: *ноћу* — *дању*. А значење је оба та инструментала у свему једнако — временско. То су већ прави прилози, само изведени од инструментала. Ето како служба речи нивелише и уједначује облике и мења им значење . . .

У овом смислу можемо навести и многе друге примере, као прилоге: *горе, доле, међу*, предлоге: *чело, врх*, и то су просте именице без предлога а с прилошким односно предлошким значењем. Потом наводимо и различне сложене предлоге од предлога и именице, као: *уврх, подно, сврх, садно, поврх* и сл., па прилоге настале од различних веза: *убрзо, наизглед, наоко, слеђа, уочи* и сл., где ће ученици и сами

под наставниковим руковођењем лако улазити у питање и објашњавати различне преливе и прелазе из једне у другу категорију. На пробраним се текстовима сами ученици вежбају и одређују путеве и начине прелажења једне речи у другу врсту.

Потом се обрађују и други прелази из једне категорије у другу. Ту су заменице: *све, шта, нешто, ово* и сл. Наводимо само карактеристичне примере који би се могли узети у анализу: Слегло се *све* село — заменица, придевска одредба именице *село;* Дете *све* плаче — прилог, одређује време вршења радње глаголске као увек, стално, непрекидно; *Шта* читаш? — заменица у именичној служби, у значењу: Коју ствар читаш?; *Шта* имаш лепих књига! — ту већ нема горње именичко-замeничко значење него друго, као кад бисмо рекли: *Колику количину* имаш лепих књига! или само: *Колико* имаш лепих књига! Видимо да ту није питање него чуђење, узвикивање... И даље: Имам *нешто* новаца... Овде *нешто* има значење као: *мало,* дакле: Имам *мало* новаца.

Предње смо примере могли паралелно исписивати и анализовати прво право значење, потом оно приновљено, пренесено, којим реч прелази у другу категорију речи. Овде смо навели само пример с друкчијим значењем, али већ и ученици увиђају да је то служба друкчија него што смо раније имали у навођењу основног па новог значења. На тај се начин ученици вежбају у опрезности у анализи и тумачењу различних могућности прелаза речи из једне у другу категорију. — Напослетку: Имам *ово* деце, *то* стоке, *оно* јагњади и сл., где показне заменице *ово, то, оно* и сл. имају прилошко-именичку службу, што ћемо потврдити и тиме: те „заменице-прилози" остају непромењене у таквој служби: с *ово* деце, од *оно* јагњади, с *то* књига, пред *оно* чељади и сл., као и с *много* и сл.

Даље, узимамо бројеве: *прво, други, треће, једно, друго* и сл.: *Прво,* ми ћемо о томе размислити, као: *Најпре, у првом реду,* ми ћемо...; али: Ми ћемо *прво* стићи, као: Ми ћемо *најпре* стићи, а све то према: Ово је *прво* село у раду на подизању просвете... — *Прво* и *прво,* ми вам поручујемо..., а *друго,* ви ћете по томе поступити како знате...

Наводимо и прелазе за прилог — предлог: *пре, после, близу, ван, около.* Узимамо примере карактеристичне за одређена значења: Он је дошао *пре* мене — предлог; Она је стигла *пре* — прилог. Значење је јасно: у првом примеру веза предлога *пре* с генитивом одређује време мога стизања а не сама реч *пре;* у другом примеру сама реч *пре* одређује време њена стизања. Овде се може указати и на разлику значења: *пре мене* — *пре.* Потпуније је опредељење временско у вези предлога с генитивом него што је самим прилогом. Ту се објашњава и служба тих речи: кад су с генитивом, то су предлози, а казују време или место; кад су наслоњене на глагол, кад одређују време или место радње глаголске узете саме, ове су речи прилози . . .

У вези с овим објашњавамо, управо можда само наводимо примере и пуштамо да сами ученици врше анализу: прилог — свезица. Ако се добро осећа значење речи и схвата прелаз једне категорије у другу, лако ће се запазити разлика у служби, у чему је и узрок прелаза једне речи из своје категорије у другу категорију. Дакле: *Где* си спавао? — Ја знам *где си* спавао. — *Како* си дошао? — Чуо сам *како* си дошао. — Потом наводимо примере и за речи *колико, куда, камо, откад, откуд* и сл. — Анализа само прва два примера показује да у првим случајевима имамо прилоге — чува се упитно значење, то су упитни прилози, они дају упитни смисао читавој реченици. Али у наредним примерима имамо сложене реченице, и на другом је месту иста прво наведена реченица у којој су те речи прилози, али сад већ исте речи немају упитног смисла, нису упитни прилози, изгубили су упитни садржај и упитну интонацију, а постали су просте везе реченица, дакле — то су свезице с прилошком нијансом. Видимо: првобитне просте упитне реченице сад су наслоњене на своје главне реченице и везане речима *где, како, колико, куда, камо* и сл., па су то свезице, а пре — то су били прилози, давали су реченици упитни карактер.

И тако даље. — Оваквих и сличних примера наћи ће се на сваком кораку. Ово увођење ученика у слободно анализовање смисла, садржаја и службе, функције — много по-

маже да их што пре и што лакше уведемо у суптилни садржај говорног изражаја. Ученици овлађују оним што је суштина у језику: циљ да се говорним изразом пренесе унутрашњи садржај нашем саговорнику, и то да се пренесе што је могуће тачније, непосредније, верније . . . Деца још у најмлађим разредима успевају да уђу у танане преливе, па су одиста поносна што и сама осећају како се истржу из формалног класификовања речи и њихових облика, а постепено увиђају како освајају језик као благо којим опште и са својим родитељима и са својим друговима, а не само у школи. . .

М. С. Лалевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Часописни преглед.* — У новије време се све чешће граде придеви као што је *часописни.* Али богаћење нашег језика таквим кованицама не одговара његовој природи. Иако то јасно говори језичко осећање, ипак се нађе појединаца који уместо *категорије значења,* рецимо, и *категорије типова* говоре и пишу — *значењске категорије* и *значењски типови.* Они то чине у тежњи да нешто кажу друкчије него што је то уобичајено.

Мада се теориски од именице *значење* наставком *-ски* може направити придев којим ће се означавати ма шта што се тиче основне именице, — у овоме случају за то нема никакве потребе. Придев *људски* је, напр., много обичнији од придева *значењски* (овај последњи, заправо, нимало није обичан), па ће се ипак рећи: од ове *категорије људи* или: то је такав *тип људи,* а не: од ове *људске категорије* и то је такав *људски тип.*

Још мање можемо дати за право писцу који је у једном нашем дневном листу ту скоро као посебан назив рубрике написао — *часописни преглед.* Он је то несумњиво учинио такође у тежњи да по сваку цену буде оригиналан. Ваљда му се незамењиви израз *преглед часописа* учинио одвећ баналан. Овај се израз, додуше, већ стотине година употребљава, али управо зато што је незамењив. Исто тако се дуго говори и пише — *преглед књига,* па ипак не ваља сад одједном место тога узети *књижни преглед.* Јер не само што се од имена предмета не граде, или се ретко граде придеви, поготову придеви који би означавали нешто што се конкретно односи на дотични предмет (иако, напр., имамо

придеве: *камени* и *шећерни*, никада се неће рећи камена чврстина, рецимо, нити *шећерна сласт*, него: *чврстина камена и сласт шећера)*, — већ се тзв. објекатски генитив не може замењивати придевом изведеним од именице у генитиву; говори се: *ловљење јелена*, рецимо, *преглед оружја, распродаја стоке, берба винограда;* а не: *јелење ловљење, оружни преглед, сточна распродаја* и *виноградска берба.* Зато је једино исправно говорити и писати — преглед часописа.

2. *„Манчестер гардијан“ је опширнији, али не и мање опрезнији и скептичнији.* — За један од два појма који имају неједнаке особине опрезности и скептичности каже се да је опрезнији и скептичнији, а за други да је мање опрезан и скептичан. Може се казати да је један од другог *мало* опрезнији и скептичнији. То би значило да у малој мери има више опрезности и скептичности. Може, истина, један појам бити *мање* опрезан и скептичан од другог појма, само ако се пореде више таквих појмова између којих су два опрезнија и скептичнија од трећег, односно од свих осталих, ако их је више.

У случају какав имамо у наведеној реченици не ради се о томе. У њој се пореди опширност, а исто тако и опрезност и скептичност лондонских листова Тајмса и Манчестер гардијана, при чему хоће да се каже да према већој опширности последњег листа његова опрезност и скептичност, које по правилу треба да стоје у супротној сразмери са опширношћу, нису мање. Зато је требало рећи да је *Манчестер гардијан опширнији, али не мање опрезан и скептичан* (од Тајмса). Могло би се, додуше, помислити да писац ово није хтео рећи, већ је мислио да каже како је други лист опширнији, али и не мање, тј. не у мањој мери, опрезнији и скептичнији. Ако је тако мислио, а ово је мање вероватно, онда је требало да оно „не мање“, као узгредно додато, стави између запета. У овоме случају наведена реченица морала би се дати у облику: *Манчестер гардијан је опширнији, али и, не мање, опрезнији и скептичнији“.* А ово би значило да није за мање опрезнији и скептичнији него за онолико за колико је опширнији.

С.

3. *„Као песник, међутим, Милов је био врло осредан.“*

„...већ је то био уједно јединствен националан и просветан институт за подизање, за подржавање свесне српске интелигенције.“

„...да се спремам за јаван живот.“

И поред разлика које постоје у конструкцији наведених реченица, оне имају ту заједничку црту да је неодређени вид придева употребљен противно општој употреби.

Први пример претставља најтеже огрешење. Да би, као што је правилно, придев у предикату ставио у неодређени вид, писац је изменио и сам придев: *осредањ* му се учинило сувише неправилно, те је написао *осредан*. Притом се свакако повео за примерима у којима имамо двоструке завршетке: *крајњи* и *крајни*, *спољњи* и *спољни*, али *осредњи* нема паралелни облик *осредни*, те је грешка дрострука. Цели тај труд био би писцу уштеђен да је знао правило да придеви створени наставцима -*њи*, -*ни*, -*ји* и -*ски* н е м а ј у неодређеног вида. Према томе, требало је да напише:

Као песник, међутим, Милов је био врло осредњи.

У другом и трећем примеру није мењан сам облик придева, него је само употребљен неодређени вид *националан и просветан институт* и *јаван живот* уместо правилних облика *национални и просветни институт* и *јавни живот*. Придев *просветни*, а у овом значењу ни *национални* и *јавни*, нема неодређеног вида. Поред тога, у овом случају није постојао ни семантички разлог за употребу неодређеног вида чак када би он и био могућан. Све одредбе којима је институт (у првој реченици) ближе обележен: *јединствен*, *за подизање*, *за подржавање* итд. тако га квалификују да се одређени вид сам собом намеће.

Ни придев *јаван* у овом случају не може да се употреби у неодређеном виду, јер уз *живот* постаје стални атрибут, (као *бели лук*, *Нови Сад* итд.) и једино је исправно: *јавни живот*, *приватни живот*.

Према томе, те реченице је требало дати у облику:

...већ је то био уједно јединствен национални и просветни институт за подизање, за подржавање свесне интелигенције.

„. . . . да се спрема за јавни живот“.

4. *„Рудници цара Соломона.“* — Неколико дана били смо преплављени рекламним плакатима за филм под горњим насловом. Међутим, овај старозаветни владалац зове се у нашем језику *Соломун.* Тако га зове Вук у Рјечнику и Даничић у преводу Старог завета. И нема потребе да се то име мења.

5. *„. . . И путујући стазама и богазама кроз врлетне крајеве најзад се обрео у питомим пределима Мачве“.*

Богаз је именица мушког рода турског порекла, и по Вукову Рјечнику значи *кланац.* Наведен је и израз: „Не познаје стаза ни богаза“ у генитиву плурала, који је исти и за мушки и за женски род. Исто тако може да се каже и „стазе и богазе“, јер је и акузатив исти за оба рода, али инструментал, који је писац хтео да употреби, гласи: *стазама и богазима,* а не *богазама.* Кад бисмо чешће загледали у Вуков речник, очевидно мање бисмо грешили.

6. *„Симон Сињоре снима на Корзици“.* — Сваки читалац који је чуо име *Симон* или *Симеон* помислиће да је и Симон Сињоре мушко. Разуме се, ревносни посетиоци биоскопа боље су обавештени и знају да је то глумица, чије име на француском гласи *Simone,* с немим *e* на крају, коме у нашем језику одговара *а.* Страна женска имена која се свршавају на немо *е* не можемо без двосмислености да напишемо друкчије него с *а,* дакле *Симона, Жана, Мадлена* (Simone, Jane, Madeleine). И овако их треба писати где год је то могуће. Тешкоће тиме ипак још нису исцрпене, тако да преводиоци често имају муке с транскрипцијом; али тамо где тих тешкоћа нема, свакако се ваља држати духа нашег језика.

7. *„Утицај тектонике на формирање рељефа, а нарочито на правац тока, облик слива и облика у њему, је несумњив“.*

„Јужна зона, која обухвата јужну подгорину површи, је означена као зона полукрашке привреде“.

Већ по који пут указујемо на грубу грешку у стављању запете непосредно испред енклитике. Кад би писци прочитали гласно своје саставе пре него што их пусте из руке,

ту грешку не би чинили. У овим случајевима грешку није било тешко избећи. Енклитику *је* требало је ставити иза *несумњив*, у првој реченици, и иза *означена* — у другој, и све би било у реду.

8. *„Атлију приређен срдачни дочек."* — Правило је да придев у предикату треба стављати у неодређени вид. По својој суштини предикат се и изриче да каже нешто ново, дакле непознато, и тим самим неодређено. Иако овде *срдачни* није предикатив, ипак се осећа као такав уз објект, тако да има значење: *дочек који је био срдачан*. Али и без тога аргумента, довољно је то што је реч о дочеку о коме дотле ништа нисмо знали, па да очекујемо неодређени вид.

9. *„Стоседамдесетипет година учитељске школе у Сомбору".*

„Сточетрдесет година".

Овде су бројеви написани као што се пишу у саставима неких страник језика, и као што су их писале наше банке.

По нашем правопису бројеви који су сачували самосталност пишу се одвојено, дакле:

Сто четрдесет и пет година итд.

Св. П.

10. *Овиме се претплаћујем на дело.* — Инструментал једн. заменице *овај*, која је овде у анафорској (упућивачкој) служби, нема, у књижевном језику, овакав облик — с вокалом *е* на крају. Тај падеж у овој њеној употреби гласи једино *овим*. Нема сумње да је облик *овиме* настао према сличном облику заменице *тај*, тј. према *тиме*, које се не баш тако ретко може чути и у разговорном књижевном језику (каже се, например: Нисам био *тиме много задовољан* — и сл.). С друге стране, покретно *е* дошло је код ове једносложне показне заменице, употребљене самостално, свакако по угледу и на двојаке облике инструментала једн. упитно-односних заменица *ко* и *што (шта)*: *ким — киме, чим — чиме*, којим је заменицама, у овом падежу, она по гласовном обличју врло блиска: *(ким, чим, тим)*. Или се може узети да се *е*, као покретни вокал, нашло и овде под утицајем пра-

вилних двојних облика датива и локатива, који такво *е* одавно имају *(овом — овоме, том — томе, оном — ономе)*, као што је то било и са инстр. једн. заменица *ко* и *што*. За нас је, међутим, у овом тренутку много важније то да аналошки облик инструментала једн. ових заменица, тј. облик са *е* на крају, до данас још није стекао право на књижевну употребу (дакле, ни *тиме*, а још мање *овиме)*. Зато га наши граматичари и не бележе у заменичкој парадигми.

11. *Откопано 100 костурева сараценских војника.* — Именица *костур* не спада у именице м. рода које у множини имају *ев* између основе и падежног завршетка. Такво проширење множинских падежа, као што је познато, имају, по правилу, једносложне именице с меким сугласником на крају основе *(ћ, ђ, љ, њ, или ј)* или са сугласником који је некада био мек па је затим у изговору очврснуо (то су предњонепчани сугласници *ш, ж, ч, џ*, и зубно *ц)*. Што се тиче сугл. *р*, оно је у једних именица такође било меко; отуда данас: *цар-цареви*, а у других, многобројнијих, оно је одувек било тврдо; зато имамо: *дар-дарови, пар-парови* и др. Именица *костур*, уколико би и имала, као двосложна, какво проширење у множинским падежним облицима — то би било само *ов*, јер њено *р* није по пореклу меко (у Академијину историском Рјечнику, s. v. *костур*, стоји да се у правом значењу налази „у писаца нашега времена“). Али се њена множина јавља скоро увек само у краћем облику, без икаквог проширења: *костури*, ген. мн. *костура*, како треба да гласи и у горњој реченици.

Б. М.

Наш језик *излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин., цена поједином броју је 60 дин. Претплату слати Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек. рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слати Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.*